

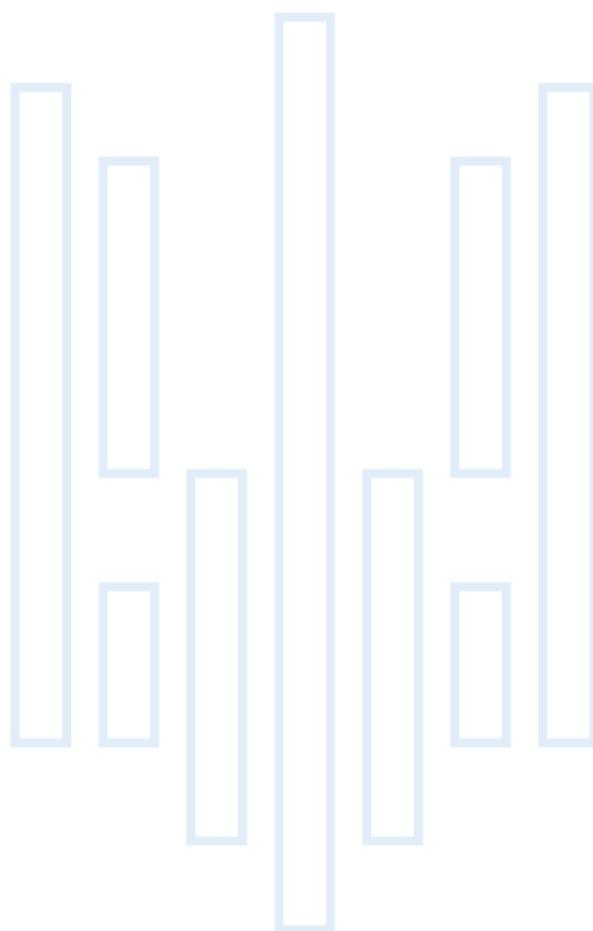
НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНТСТВО
З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ
КОРУПЦІЇ

АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

«Захист викривачів та відповідальність
роботодавця за порушення їх прав
та гарантій – аналіз стандартів у
національному та міжнародному праві»

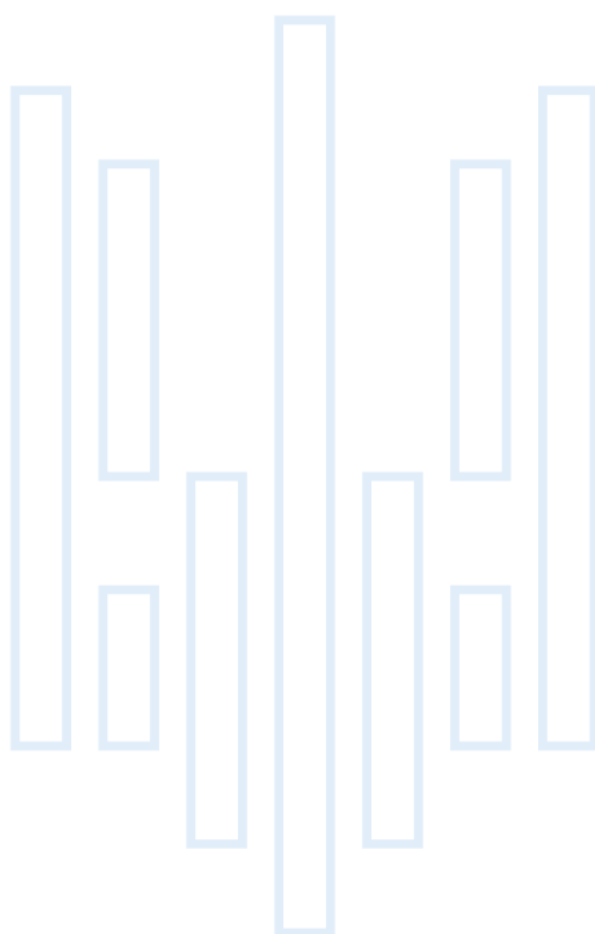
2025 РІК

Дослідження проведено та підготовлено авторським колективом у складі працівників відділу розвитку інституту викривання Національного агентства з питань запобігання корупції: Анастасією Ренкас, Олександром Скобом, Оленою Леончук, Ольгою Онікієнко та Анастасією Шевчук.

ЗМІСТ

I. Стислий огляд.....	5
II. Судова практика України: притягнення керівника (роботодавця) до відповідальності за порушення трудових прав викривача.....	15
III. Дослідження та звіти міжнародних організацій.....	20
IV. Досвід впровадження політик та практичних заходів щодо взаємозалежності рівня переслідування викривачів та відповідальності роботодавця (керівника) за порушення прав викривачів у різних країнах.....	33
V. Міжнародна практика: кейси про притягнення керівника (роботодавця) до відповідальності за порушення трудових прав викривача.....	56
VI. Висновок.....	65

I. Стислий огляд

Національне законодавство України та законодавство інших країн, яке формується згідно з європейськими та міжнародними стандартами, оперує такими поняттями, як «інформатор», «викривач корупції» або «заявник у кримінальному провадженні, що повідомив про корупційне правопорушення».

Так, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції»¹ (далі – Закон) викривачем є фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання.

Порядок здійснення викривачем повідомлення, а також окремі права та гарантії захисту викривача також визначені цим Законом.

У той же час, окрім прямої заборони застосування до викривача заходів негативного впливу, наразі залишаються відкритими питання щодо посилення та деталізації практичних механізмів захисту їхніх прав. Зокрема, йдеться про ситуації, коли негативний вплив (у різних його формах) на викривачів може здійснюватися з боку роботодавців або інших осіб, що виконують управлінські функції (наприклад, у сфері публічних закупівель), та відносно яких мають вживатися відповідні заходи реагування з застосуванням реальних санкцій.

Таким чином, **ПРЕДМЕТОМ проведення аналітичного дослідження** є вивчення:

міжнародного та національного законодавства щодо викривання правопорушень (у тому числі корупційних) та захисту викривачів;

досвіду та практики національного правозастосування щодо взаємозалежності рівня переслідування викривачів та відповідальності керівників (роботодавців) за порушення прав викривача.

МЕТОЮ проведення аналітичного дослідження є визначення проблемних аспектів у національному законодавстві України, що регулює правовідносини у сфері захисту викривачів, допомога в подальшій імплементації найкращих практик міжнародних правовідносин до національного законодавства щодо реальних заходів захисту прав викривачів, мінімізації впливу на нього та негативних наслідків для викривача, а також запобігання проявам корупції в цілому.

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

Таблиця 1. Характеристика проблеми, пов'язаної з регулюванням питання практичного захисту прав викривача

Обов'язкові елементи опису проблеми	Зміст проблеми	Інститут викривання не повною мірою реалізує свій потенціал у зв'язку з недостатніми гарантіями захисту трудових прав викривача та обмеженим колом механізмів такого захисту
	Причини проблеми	Причина 1 – законодавча. Уніфікація визначення поняття «викривач». Потреба в деталізації процедурного аспекту механізмів захисту трудових прав викривачів (в тому числі спрямованих на запобігання випадкам переслідування викривача на роботі).
		Причина 2 – правозастосовча. Питання реалізації захисту трудових прав викривачів є недостатньо врегульованим у практичній площині; потреба у посиленні практичних інструментів реагування на негативні заходи, що застосовуються до викривача з боку роботодавця / керівника, та введення персональної відповідальності керівників за такі порушення.
		Причина 3 – організаційна. Низький рівень обізнаності роботодавців (керівників) з інститутом викривання
	Наслідки проблеми	1. Низький рівень вмотивованості потенційних викривачів. 2. Втрата довіри до інституційного захисту у разі відсутності чітких та дієвих реакцій на випадки негативного впливу. 3. Можливі тяжкі наслідки (у тому числі морального та/або психологічного характеру) для викривача, за результатами застосування до нього заходів негативного впливу у зв'язку з його повідомленням
	Бенефіціари	Групи, інтересам яких проблема завдає безпосередньої шкоди: 1. Викривачі та їх близькі особи. 2. Громадяни України. 3. Держава. Групи, які є вигодоодержувачами існуючої проблеми: недоброчесні публічні службовці та працівники суб'єктів господарювання

Правові норми щодо захисту трудових прав викривачів в Україні визначені в Кодексі законів про працю України та Законі України «Про запобігання корупції».

Статтею 21 Кодексу законів про працю України передбачено заборону будь-якої дискримінації у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників через повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», а також сприяння особі у здійсненні такого повідомлення.

Законом гарантовано захист трудових прав викривача та прямо вказано на найбільш поширені форми негативних заходів впливу, які керівнику або роботодавцю заборонено застосовувати до викривача у зв'язку з повідомленням. Відповідний перелік залишається відкритим, тобто – невичерпним.

Згідно з частиною першою статті 53-4 Закону України «Про запобігання корупції» викривачу не може бути відмовлено у прийнятті на роботу, його не може бути звільнено чи примушено до звільнення, притягнуто до дисциплінарної відповідальності чи піддано з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу (переведення, атестація, зміна умов праці, відмова у призначенні на вищу посаду, зменшення заробітної плати тощо) або загрози таких заходів впливу у зв'язку з повідомленням. До негативних заходів також належать формально правомірні рішення і дії керівника або роботодавця вибіркового характеру, які не застосовуються до інших працівників у подібних ситуаціях та/або не застосовувалися до працівника у подібних ситуаціях раніше.

При цьому передбачені статтею 53-4 Закону України «Про запобігання корупції» гарантії застосовуються за умови наявності зв'язку між негативними заходами впливу або загрозою їх застосування та повідомленням викривача.

Відповідно до частини п'ятої статті 21 Директиви (ЄС) 2019/1937 Європейського Парламенту і Ради ЄС від 23.10.2019 «Про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства союзу» у судових провадженнях чи провадженнях будь-якого іншого органу, які стосуються шкоди, завданої особі, яка повідомляє про порушення, і за умови встановлення, що ця особа зробила повідомлення чи публічне розкриття та зазнала шкоди, презюмується, що шкоди було завдано в межах переслідування за повідомлення чи публічне розкриття. У таких випадках обов'язок доведення, що заходи, які завдали шкоди, базувалися на належно обґрунтованих підставах, покладено на особу, яка вжила таких заходів.

Вказаній нормі кореспондують:

стаття 81 Цивільного процесуального кодексу України, відповідно до якої у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ними загрози застосування негативних заходів впливу до викривача у зв'язку з повідомленням обов'язок доказування, що прийняті рішення, вчинені дії є правомірними і не були мотивовані діями викривача щодо здійснення цього повідомлення, покладається на відповідача;

стаття 77 Кодексу адміністративного судочинства України, згідно з якою у справах щодо застосування суб'єктом владних повноважень чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, зменшення розміру заробітної плати тощо) у зв'язку з повідомленням ним або його близькими особами про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону іншою особою обов'язок доказування, що прийняті рішення, вчинені дії є правомірними і не були мотивовані діями позивача чи його близьких осіб щодо здійснення цього повідомлення, покладається на відповідача.

ПРОБЛЕМА українського законодавства полягає у недостатній врегульованості відповідальності роботодавців за порушення прав викривачів, а саме:

- недостатня визначеність механізмів запобігання помсті з боку роботодавця;
- відсутності ефективного інструменту правового захисту викривача у приватному секторі;
- потреба у подальшому врегулюванні механізмів притягнення до відповідальності / застосування **санкцій** для керівників, які переслідують викривачів;
- важкості **доведення** зв'язку між звільненням чи іншим тиском та фактом повідомлення про корупцію;
- необізнаності викривачів про їх права та передбачені законодавством механізми захисту;
- обмеженій кількості справ **судової практики**, що ускладнює ефективний захист викривачів.

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику, у тому числі у сфері захисту викривачів. Національне агентство володіє статистичною інформацією стосовно порушень прав викривачів та застосованих до них заходів захисту.

Таблиця 2. Статистичні дані щодо захисту викривачів у 2023-2024 роках

	2023	2024
Кількість отриманих скарг про переслідування викривачів	67	46
Кількість розслідуваних скарг про переслідування викривачів	24	15
Кількість ініційованих захисних або відновлювальних заходів	14	13

Кількість випадків ініціювання накладення санкцій або застосування інших засобів правового захисту щодо переслідування викривача	14	12
Кількість викривачів, яким надано державну правову допомогу	92	48
Кількість індивідуальних консультацій, які були надані викривачу	147	118
Кількість випадків поновлення викривача на посаді після вчинення його переслідування	11	5

Наразі законодавством України питання відповідальності за порушення прав викривача врегульовано таким чином:

Таблиця 3. Законодавство України щодо питань захисту трудових прав викривача та встановленої відповідальності за порушення зазначених прав

Законодавство:	Ст. 2¹ Кодексу законів про працю України передбачено заборону будь-якої дискримінації у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників через повідомлення, а також сприяння особі у здійсненні такого повідомлення. Ст. 53⁴ Закону України «Про запобігання корупції». Захист трудових прав викривача: ч. 1 ст. 53⁴ – викривачу не може бути відмовлено у прийнятті на роботу, його не може бути звільнено чи примушено до звільнення, притягнуто до дисциплінарної відповідальності чи піддано з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу (переведення, атестація, зміна умов праці, відмова у призначенні на вищу посаду, зменшення заробітної плати тощо) або загрозі таких заходів впливу у зв'язку з повідомленням. До негативних заходів також належать формально правомірні рішення і дії керівника або роботодавця, які носять вибірковий характер, зокрема не застосовуються до інших працівників у подібних ситуаціях та/або не застосовувалися до працівника у подібних ситуаціях раніше; ч. 2 ст. 53⁴ – у разі відсторонення працівника, який є викривачем, від виконання трудових обов'язків не з його вини оплата праці на період відсторонення здійснюється в розмірі середньої заробітної плати працівника за останній рік; ч. 3 ст. 53⁴ – викривачу, його близьким особам не може бути відмовлено в укладенні чи продовженні договору, трудового договору (контракту), наданні адміністративних та інших послуг у зв'язку з повідомленням про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього
----------------	--

	Закону. Забороняється створювати перешкоди викривачу, його близьким особам у подальшому здійсненні ними їх трудової, професійної, господарської, громадської, наукової або іншої діяльності, проходженні ними служби чи навчання, а також вживати будь-яких дискримінаційних заходів у зв'язку з повідомленням про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону; ч. 4 ст. 53⁴ – викривачу, його близьким особам, права яких порушені всупереч положенням частин першої – третьої цієї статті, гарантується поновлення їх порушених прав; ч. 5 ст. 53⁴ – викривач, його близькі особи, звільнені з роботи у зв'язку з повідомленням про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, підлягають негайному поновленню на попередній роботі (посаді), а також їм виплачується середній заробіток за час вимушеного прогулу, але не більш як за один рік. Якщо заява про поновлення викривача, його близької особи на роботі (посаді) розглядається більше одного року не з їхньої вини, їм виплачується середній заробіток за весь час вимушеного прогулу; ч. 6 ст. 53⁴ – викривач, його близькі особи, переведені на іншу постійну нижчеоплачувану роботу (посаду) у зв'язку з повідомленням про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, підлягають негайному поновленню на попередній роботі (посаді), а також їм виплачується різниця в заробітку за час виконання нижчеоплачуваної роботи, але не більш як за один рік. Якщо заява про поновлення викривача, його близької особи на роботі розглядається більше одного року не з їхньої вини, їм виплачується середній заробіток за весь час вимушеного прогулу; ч. 7 ст. 53⁴ – у разі наявності підстав для поновлення на роботі працівника, звільненого у зв'язку із здійсненням ним, його близькою особою повідомленням про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, та за його відмови від такого поновлення йому виплачується грошова компенсація у розмірі шестимісячного середнього заробітку, а в разі неможливості поновлення – у розмірі дворічного середнього заробітку. Ст. 53⁸ Закону України «Про запобігання корупції». Юридична відповідальність викривача: ч. 1 ст. 53⁸ – викривач не несе юридичної відповідальності за повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, поширення зазначеної у повідомленні інформації, незважаючи
--	--

	на можливе порушення таким повідомленням своїх службових, цивільних, трудових чи інших обов'язків або зобов'язань; ч. 2 ст. 53⁸ – повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону не може розглядатися як порушення умов конфіденційності, передбачених цивільним, трудовим або іншим договором (контрактом); ч. 3 ст. 53⁸ – викривач звільняється від цивільно-правової відповідальності за майнову та/або моральну шкоду, завдану внаслідок здійснення повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, крім випадку здійснення завідомо неправдивого повідомлення. У разі неумисного повідомлення викривачем недостовірної інформації вона підлягає спростуванню у порядку, визначеному Цивільним кодексом України. Ст. 53⁹ Закону України «Про запобігання корупції». Повноваження уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції у сфері захисту викривачів: п. 4 ч. 2 ст. 53⁹ – на виконання повноважень у сфері захисту викривачів уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції мають право: вносити подання керівнику відповідного органу чи юридичної особи про притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності за порушення цього Закону. Ст. 77 Кодексу адміністративного судочинства України – у справах щодо застосування суб'єктом владних повноважень чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, зменшення розміру заробітної плати тощо) у зв'язку з повідомленням ним або його близькими особами про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою обов'язок доказування, що прийняті рішення, вчинені дії є правомірними і не були мотивовані діями позивача чи його близьких осіб щодо здійснення цього повідомлення, покладається на відповідача. Ст. 81 Цивільного процесуального кодексу України – у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення,
--	--

	атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, зменшення розміру заробітної плати тощо) у зв'язку з повідомленням ним або його близькими особами про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою обов'язок доказування, що прийняті рішення, вчинені дії є правомірними і не були мотивовані діями позивача чи його близьких осіб щодо здійснення цього повідомлення, покладається на відповідача.
Відповідальність за порушення трудових прав викривача:	- дисциплінарна; - матеріальна; - кримінальна. НАЗК може проводити перевірку з питань дотримання законодавства щодо захисту викривачів, за результатами якої виносити припис з вимогою усунення порушення прав викривача та притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні його прав. Наслідком припису НАЗК може бути дисциплінарне провадження із подальшим можливим притягненням особи, винної у порушенні трудових прав викривача, до дисциплінарної відповідальності. Ст. 188⁴⁶ Кодексу України про адміністративні правопорушення – невиконання законних вимог (приписів) Національного агентства з питань запобігання корупції щодо усунення порушень законодавства про запобігання і протидію корупції, ненадання інформації, документів, а також порушення встановлених законодавством строків їх надання, надання завідомо недостовірної інформації або не у повному обсязі, тягнуть за собою накладення штрафу від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке ж порушення, тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ст. 66 Закону «Про запобігання корупції» – збитки, шкода, завдані державі внаслідок вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, підлягають відшкодуванню в установленому законом порядку. Ст. 172 Кримінального кодексу України – незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним як викривачем про вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», а також інше грубе порушення законодавства про працю караються штрафом від двох тисяч до

	трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на той самий строк. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, або щодо неповнолітнього, вагітної жінки, самотнього батька, матері або особи, яка їх замінює і виховує дитину віком до 14 років або дитину з інвалідністю, караються штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на строк до трьох років.
--	--

З метою захисту своїх прав викривач може звернутися до:

- уповноваженого з питань запобігання та виявлення корупції в організації, де працює;
- Національного агентства з питань запобігання корупції;
- суду;
- центру надання безоплатної правової допомоги;
- адвоката, який спеціалізується на відповідній категорії справ.

Таблиця 4. Суб'єкти надання захисту викривачам в Україні

Суб'єкт надання захисту	Компетенція
Уповноважений з питань запобігання та виявлення корупції	Відповідно до ст. 53⁹ Закону України «Про запобігання корупції» до повноважень уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції у сфері захисту викривачів належать: співпраця з викривачами, забезпечення дотримання їхніх прав та гарантій захисту, передбачених законом; надання працівникам відповідного органу чи юридичної особи або особам, які проходять у них службу чи навчання, чи виконують певну роботу, методичної допомоги та консультацій щодо повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону та захисту викривачів, проведення внутрішніх навчань з цих питань. На виконання повноважень у сфері захисту викривачів уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції мають право: витребувати від інших структурних підрозділів відповідного органу чи юридичної особи документи, у тому числі ті, що містять

	інформацію з обмеженим доступом (крім державної таємниці), та робити їх копії; викликати та опитувати осіб, дій або бездіяльності яких стосуються повідомлені викривачем факти, у тому числі керівника, заступників керівника органу, установи, організації; звертатися до Національного агентства щодо порушених прав викривача, його близьких осіб; вносити подання керівнику відповідного органу чи юридичної особи про притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності за порушення цього Закону; виконувати інші визначені законом повноваження, спрямовані на всебічний розгляд повідомлень викривачів та захист їхніх прав та свобод	
НАЗК	Здійснення представництва в суді інтересів викривача; право бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій; право звертатися до суду з позовом (заявою) про захист прав і свобод викривачів, участь у судовому розгляді справ, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями) НАЗК; право вступати у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями) викривачів, на будь-якій стадії їх судового розгляду; право ініціювати незалежно від своєї участі у судовому провадженні перегляд судових рішень	
Суд	Викривач має право вимагати компенсацію витрат на юридичні послуги, за які він сплатив під час судового розгляду, якщо суд визнає дії роботодавця / керівника неправомірними	
Центр безоплатної правової допомоги	Безкоштовна правова консультація; захист від обвинувачення; здійснення представництва інтересів у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру	
Адвокат	проблема:	у разі незадовільного захисту викривачів іншими суб'єктами захисту викривачі не можуть самостійно звертатись до приватного адвоката у зв'язку з відсутністю коштів на оплату послуг адвоката
	заходи:	створення окремого фонду для захисту прав викривачів задля залучення коштів на оплату послуг адвокатів, наданих чи обраних викривачами
	очікувані результати:	викривачі мають належний захист та не обмежені у виборі захисту своїх прав як викривача

II. Судова практика України: притягнення керівника (роботодавця) до відповідальності за порушення трудових прав викривача

1. Постанова Верховного Суду від 15.08.2019 у справі № 815/2074/18

Викривач звернувся з позовом до роботодавця, який притягнув його до дисциплінарної відповідальності та ініціював скорочення його посади.

Позивач наголошував, що негативні заходи впливу було застосовано до нього після повідомлення про вчинення корупційного правопорушення керівництвом, що стало причиною виникнення конфлікту інтересів та упередженості керівника при прийнятті рішень щодо працівника.

Верховний Суд зазначив, що після повідомлення викривачем про вчинення його керівником корупційного правопорушення, в останнього виник конфлікт між приватним інтересом та службовими повноваженнями. У зв'язку з цим керівник не мав права брати участь у засіданнях дисциплінарної комісії, за результатами яких позивачу було оголошено догану та зауваження. Також спірні накази про застосування до працівника заходів дисциплінарної відповідальності підписані цим керівником.

Висновок Верховного Суду

«Відповідно до положень частини 3 статті 53 Закону України «Про запобігання корупції» викривач набуває такого статусу з моменту, коли він здійснив всі залежні від нього дії для повідомлення про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою, щоб відповідна інформація надійшла до адресата.

З моменту набуття особою статусу викривача, останній здобуває певний імунітет, суть якого розкрито в частині третій статті 53 Закону України «Про запобігання корупції».

Особа або член її сім'ї не може бути звільнена чи примушена до звільнення, притягнута до дисциплінарної відповідальності чи піддана з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу (переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) або загрози таких заходів впливу у зв'язку з повідомленням нею про порушення вимог цього Закону іншою особою.

Водночас такий імунітет не є абсолютним та має певні межі. В першу чергу, повинен бути наявним зв'язок між негативними заходами впливу або загрозою їх застосування та повідомленням викривачем про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою.

Наступною обставиною, що свідчить про наявність у викривача імунітету, є те, що ним повинно бути повідомлено про порушення саме

Закону України «Про запобігання корупції», а не іншого закону і саме тих вимог, які ним визначені, у тому числі встановлені ним заборони і обмеження.

Ще одним обов'язковим елементом, за наявності якого особа отримує імунітет викривача, є застосування до нього, негативних заходів впливу, перелік яких не є вичерпним. Під негативним заходом впливу може розумітись також і позбавлення або обмеження певного права викривача в порівнянні з іншими працівниками. Наприклад, відмова йому в наданні відпустки в іншому місяці, ніж це передбачено графіком відпусток, в той час як іншим працівникам в такому праві відмовлено не було.

Про наявність зв'язку між негативними заходами впливу або загрозою їх застосування та повідомленням викривачем про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою може свідчити, зокрема, але не виключно такі обставини: певна послідовність подій (спочатку повідомлення особою про факти корупції, потім - застосування до викривача негативних наслідків, а не навпаки); наближеність в часі цих подій (застосування негативних наслідків до викривача відбулось незадовго після повідомлення ним про факти корупції); наявність різного роду погроз до викривача після повідомлення ним про факти корупції; відсутність в минулому (до моменту повідомлення) претензій до працівника, в тому числі й з боку осіб, про корупційні діяння яких ним повідомлено.

Перевірка наявності чи відсутності наведених обставин дасть змогу стверджувати про відсутність чи наявність причинного зв'язку між виданням спірних наказів із діяльністю позивача, як викривача.».

Накази стосовно викривача було визнано незаконними та скасовано.

2. Рішення Шполянського районного суду Черкаської області від 28.04.2022 № 710/673/21

У грудні 2019 року викривач звернувся до Національного агентства з повідомленням про неправдиві відомості у декларації одного з посадовців, за результатами розгляду якого було відкрито кримінальне провадження стосовно заяви викривача.

Через здійснене повідомлення близька особа викривача, яка працює на посаді директора школи, отримала такий вид дисциплінарного стягнення, як догану. У листопаді 2021 року близька особа викривача звернулася за захистом до НАЗК та до суду. Національне агентство було залучене третьою особою на стороні позивача у справі про визнання догани незаконною та, відповідно, її скасування, а також стягнення моральної шкоди.

Шполянський районний суд Черкаської області у своєму **рішенні від 28.04.2022** встановив наявність зв'язку між доганою близькій особі викривача та повідомленням викривача в грудні 2019 року. Суд визнав незаконним та

скасував розпорядження про застосування дисциплінарного стягнення до близької особи викривача. Крім того, порушника зобов'язали компенсувати моральну шкоду.

3. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 06.05.2021 № 420/367/20

Національне агентство виступило третьою стороною у справі про незаконне звільнення викривача керівництвом Західно-Чорноморської Держрибохорони.

До суду звернувся викривач, працівник Західно-Чорноморського басейнового управління охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства, який був незаконно звільнений керівництвом із займаної посади.

За результатами розгляду справи Одеський окружний адміністративний суд прийняв рішення на користь викривача та постановив:

- скасувати наказ про звільнення викривача Західно-Чорноморської Держрибохорони;
- поновити викривача на посаді;
- нарахувати та виплатити викривачеві середній заробіток за вимушений прогул;
- стягнути із Західно-Чорноморської Держрибохорони на користь викривача компенсацію моральної шкоди.

4. Рішення Верховного Суду від 19.04.2023 № 761/8294/21

Викривачем було оскаржено у суді звільнення з роботи на підставі п. 3 ч. 1 ст. 40 КЗпП України. Викривач вказав, що він є посадовою особою, відповідальною за реалізацію антикорупційної програми підприємства (уповноважений), та його було звільнено без погодження з Національним агентством.

Було проведено службове розслідування, за результатами якого запропоновано накладати дисциплінарні стягнення на низку працівників, однак санкції було застосовано лише до викривача.

Суд першої інстанції задовольнив позов викривача. Відповідач подав апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції, за результатами розгляду якої постановою апеляційного суду скасовано рішення суду першої інстанції та задоволено скаргу відповідача.

Національне агентство та представник викривача подали до Верховного Суду касаційні скарги на постанову апеляційного суду.

Верховний Суд у складі колегії Касаційного цивільного суду задовольнив касаційні скарги Національного агентства та представника

позивача, скасував постанову апеляційного суду та залишив у силі рішення суду першої інстанції, зробивши такі правові висновки:

звільнення уповноваженого без отримання згоди або всупереч обґрунтованій відмові НАЗК в наданні згоди на звільнення такої особи є порушенням п. 2 ч. 5 ст. 64 Закону України «Про запобігання корупції».

Загальні засади гарантій захисту трудових прав викривача закріплені в Директиві Європейського Парламенту і Ради ЄС 2019/1937 від 23 жовтня 2019 року про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства ЄС.

Відповідно до ст. 19 Директиви держави-члени вживають необхідних заходів для заборони будь-якої форми переслідування осіб, які повідомили про порушення, зокрема відсторонення, скорочення, звільнення чи рівнозначних заходів.

У ст. 2-1 КЗпП України передбачено заборону будь-якої дискримінації у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників через повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень.

Як зазначено в ч. 1 ст. 53-3 Закону України «Про запобігання корупції», права викривача виникають з моменту повідомлення інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону. Отже, особа набуває статусу викривача з моменту повідомлення інформації про порушення вимог Закону іншою особою.

Згідно з ч. 1 ст. 53-4 Закону України «Про запобігання корупції», зокрема, викривача не може бути звільнено з роботи, піддано з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу у зв'язку з повідомленням.

До негативних заходів також належать формально правомірні рішення і дії керівника або роботодавця вибіркового характеру, які не застосовуються до інших працівників у подібних ситуаціях (абз. 2 ч. 1 ст. 53-4 Закону України «Про запобігання корупції»).

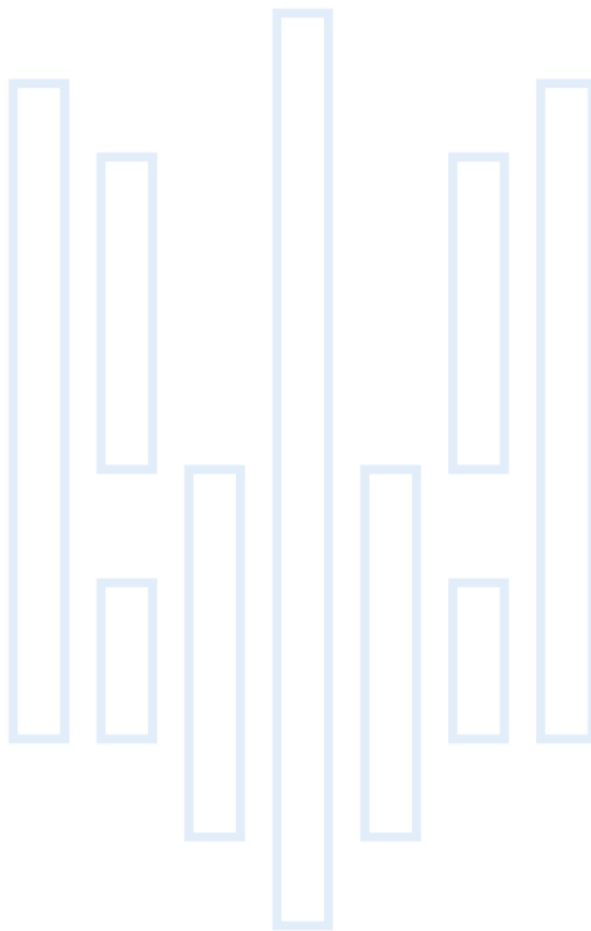
При цьому передбачені у ст. 53-4 Закону України «Про запобігання корупції» гарантії застосовуються не лише за фактом того, що особа є викривачем, а й за умови наявності зв'язку між негативними заходами впливу або загрозою їх застосування та повідомленням викривача.

Водночас наявність такого зв'язку презюмується й обов'язок доказування його відсутності покладається на відповідача (ч. 5 ст. 21 Директиви, ст. 81 Цивільного процесуального кодексу України).

Суд першої інстанції встановив, що дисциплінарне стягнення відповідна комісія запропонувала накласти на позивача та інших посадових осіб, однак застосоване воно тільки до нього.

Встановивши, що позивач набув статусу викривача з моменту повідомлення про корупційне правопорушення, суд першої інстанції дійшов правильного висновку, що його звільнено з порушенням вимог абз. 2 ч. 1 ст.

53-4 Закону України «Про запобігання корупції», оскільки відповідач застосував до позивача, який має статус викривача, негативні заходи впливу, які хоч і мають ознаки формально правомірних, однак є вибірковими.

III. Дослідження та звіти міжнародних організацій

Низкою провідних міжнародних організацій проведено дослідження та опубліковано звіти, в яких описано проблемні аспекти питань практичного захисту прав викривачів. Також проведені дослідження доводять, що ефективний захист викривачів зменшує рівень корупції у державному та приватному секторах.

Звіт Міжнародної організації праці 2022²

Міжнародна організація праці у 2022 році підготувала Звіт як основу для обговорень на технічній нараді щодо захисту інформаторів у державному секторі.

У Звіті розглянуто одну з найважливіших стратегій для забезпечення доброчесності на державній службі: захист викривачів у секторі державних послуг. У документі наведено інформацію про національну, регіональну та міжнародну політику, практику щодо захисту інформаторів та оцінку того, наскільки міжнародні трудові стандарти врахували елементи цієї проблеми.

Викривачі державного сектору відіграють ключову роль у підтримці прозорості та підзвітності. Вони викривають незаконні дії, такі як: ухилення від сплати податків, грубе безгосподарство, корупція та змова, які суперечать суспільним інтересам.

У Звіті зазначається, що докази свідчать про те, що відсоток працівників (державних, приватних і некомерційних установ), які повідомляють про неналежну поведінку, зростає з 2015 року. Опитування понад 14 000 працівників приватного, державного та некомерційного секторів у десяти країнах показало, що 33 відсотки працівників були свідками неналежної поведінки, 81 відсоток із яких повідомив про такі факти.

У Звіті також представлено контрольні показники передової практики захисту викривачів, розроблені Transparency International з метою допомоги урядам в розробці та посиленні законів про захист викривачів. Загалом Transparency International розроблено список, який є індикатором впровадження показників найкращої практики захисту викривачів у законодавство окремих країн.

Для порівняння було взято 18 країн чи регіонів, а саме: Бельгія, Боснія та Герцеговина, Бразилія, Канада (Квебек), Кантон Женева, Франція, Малайзія, Мальта, Намібія, Перу, Сербія, Сінгапур, Південна Африка, Тринідад та Тобаго, Туніс, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, США та Замбія.

Отримано такі результати:

² International Labour Organization, The Protection of whistle-blowers in the public service sector, TMWBPS/2022.

Таблиця 5. Законодавче регулювання та практичне застосування положень, що регулюють питання захисту прав викривачів у різних країнах та регіонах

	Бельгія	Боснія та Герцеговина	Бразилія	Канада Квебек	Кантон Женева	Франція	Малайзія
Встановлений поріг для захисту викривача	?	Так	Ні	?	Ні	?	Так
Широкий захист від помсти	?	?	?	?	Так	?	Так
Комплексні засоби захисту від помсти	Ні	?	Ні	?	?	?	?
Санкції для тих, хто мстив	Ні	Так	Ні	?	?	?	Так
Орган нагляду	Ні	?	Ні	Так	Ні	Так	?

	Мальта	Намібія	Перу	Сербія	Сінгапур	Південна Африка	Тринідад та Тобаго	Туніс	Великобританія	США	Замбія
Встановлений поріг для захисту викривача	Так	Так	Ні	Так	?	?	Так	?	?	?	Так
Широкий захист від помсти	?	Так	Так	Так	Так	Так	?	Так	Так	Так	Так
Комплексні засоби захисту від помсти	?	Так	Ні	Так	Так	?	?	Так	Так	Так	?
Санкції для тих, хто мстив	?	Так	Так	Так	?	Ні	?	Так	?	Так	Так
Орган нагляду	?	Так	Так	?	Ні	Ні	?	Ні	Так	Так	Ні

Таблиця 6. Відповідність України визначеним показникам

	Україна
Встановлений поріг для захисту	Ні
Широкий захист від помсти	?
Комплексні засоби захисту від помсти	?
Санкції для тих, хто мстив	?
Орган нагляду	Так

- ? – немає точної інформації / частково запроваджено.

Стамбульський план дій по боротьбі з корупцією (5-й раунд моніторингу³)

Стамбульський план дій по боротьбі з корупцією є флагманською програмою експертної оцінки Антикорупційної мережі для Східної Європи та Центральної Азії, яка включає десять країн: Вірменію, Азербайджан, Грузію, Казахстан, Киргизстан, Молдову, Монголію, Україну, Узбекистан і Таджикистан.

Стамбульський план дій по боротьбі з корупцією містить міжнародні стандарти та передові практики, актуальні для регіону, який він охоплює. Для моніторингу цього Плану були використані такі джерела: відповіді на опитувальні листи, надані національними органами влади та неурядовими зацікавленими сторонами, інформація та роз'яснення, отримані під час та після виїзних візитів, незалежне дослідження групи моніторингу, до складу якої входять експерти з моніторингу і Секретаріат Антикорупційної мережі для Східної Європи та Центральної Азії. План містить таку інформацію:

Таблиця 7. Індикатори та основні критерії, дотримання країнами яких є необхідним для належного регулювання питань захисту викривачів

Індикатори	Критерії
Закон гарантує захист викривачів	1.5. Закон передбачає такі основні заходи захисту викривачів: А. Захист особи викривача В. Захист особистої безпеки С. Звільнення від відповідальності, пов'язаної з повідомленням D. Захист від усіх форм помсти на робочому місці (прямих чи непрямих, через дії або бездіяльність)
	1.6. Закон передбачає такі додаткові заходи захисту викривачів: А. Консультація із захисту

³ OECD (2023), Istanbul Anti-Corruption Plan, 5th Round of Monitoring: Assessment Framework.

	В. Державна правова допомога С. Компенсація Д. Поновлення на роботі
	2.3. Повідомлення анонімного викривача: А. Можна перевірити В. Викривачам, які повідомляють анонімно, може бути надано захист після їх ідентифікації
Спеціальне агентство із захисту викривачів має чіткі повноваження, визначені законом, що працює на практиці	3.1. Існує спеціальне агентство, підрозділ або персонал, відповідальний за систему захисту викривачів
	3.2. Спеціалізоване агентство, підрозділ або персонал мають такі ключові повноваження, чітко визначені законодавством: А. Отримувати та розслідувати скарги щодо помсти проти викривачів В. Отримувати та реагувати на скарги щодо неадекватних подальших дій у зв'язку із повідомленнями, отриманими через внутрішні або зовнішні канали, або порушення інших вимог законодавства про захист викривачів С. Забезпечення моніторингу та оцінки ефективності національних механізмів захисту викривачів шляхом збору статистичних даних щодо використання каналів повідомлень і форми захисту
	3.3. Спеціалізоване агентство, підрозділ або працівники мають такі повноваження, чітко визначені законодавством: А. Наказ або ініціювання захисних або відновлювальних заходів В. Накладення або ініціювання застосування санкцій, або застосування інших засобів правового захисту проти помсти
	3.4. Спеціалізоване агентство, підрозділ або персонал, відповідальний за систему захисту викривачів, функціонує на практиці
Система захисту викривачів перебуває в робочому стані, а захист забезпечується регулярно	4.1. Скарги щодо помсти проти викривачів розслідуються регулярно
	4.2. Від імені викривачів зазвичай подаються адміністративні або судові скарги
	4.3. Викривачам зазвичай надають такі засоби захисту: А. Державна правова допомога

	В. Захист особистої безпеки С. Консультації Д. Поновлення на роботі Е. Компенсація
	4.4. Немає випадків, коли порушення конфіденційності особи викривача не було розслідувано та не було накладено санкцій

Таблиця 8. Стан відповідності України індикаторам та основним критеріям, дотримання яких є необхідним для належного регулювання питань захисту викривачів

Індикатори	Критерії	Стан виконання Україною
Закон гарантує захист викривачів	1.5. Закон передбачає такі основні заходи захисту викривачів: А. Захист особи викривача В. Захист особистої безпеки С. Звільнення від відповідальності, пов'язаної з повідомленням Д. Захист від усіх форм помсти на робочому місці (прямих чи непрямих, через дії або бездіяльність)	Так
	1.6. Закон передбачає такі додаткові заходи захисту викривачів: А. Консультація із захисту В. Державна правова допомога С. Компенсація Д. Поновлення на роботі	Так

Існують ефективні механізми, які забезпечують застосування заходів захисту викривачів на практиці	2.1. Канали подання повідомлень, передбачені законом і доступні на практиці: А. Внутрішній на робочому місці в державному секторі та на державних підприємствах В. Зовнішній (до спеціалізованого, регуляторного, правоохоронного чи іншого відповідного державного органу) С. Можливість публічного оприлюднення (медіа або саморозкриття, наприклад у соціальних мережах) Д. Закон передбачає, що викривачі можуть обирати: повідомляти їм через внутрішні чи зовнішні канали	Так
Спеціальне агентство із захисту викривачів має чіткі повноваження, визначені законом, і застосовує їх на практиці	3.1. Існує спеціальне агентство, підрозділ або відділ, відповідальний за систему захисту викривачів	Так, Національне агентство з питань запобігання корупції
	3.2. Спеціалізоване агентство, підрозділ або відділ мають такі ключові повноваження, чітко визначені законодавством: А. Отримувати та розслідувати скарги щодо помсти проти викривачів В. Отримувати та реагувати на скарги щодо неадекватних подальших дій у зв'язку з повідомленнями, отриманими через внутрішні або зовнішні канали, або порушення інших вимог законодавства про захист викривачів С. Забезпечувати моніторинг та оцінку ефективності національних механізмів захисту викривачів шляхом збору статистичних даних щодо використання каналів повідомлень і форми захисту	Так
	3.3. Спеціалізоване агентство, підрозділ або відділ мають такі повноваження, чітко визначені законодавством: А. Наказ або ініціювання захисних чи відновлювальних заходів	Частково

	В. Накладення або ініціювання застосування санкцій, або застосування інших засобів правового захисту проти помсти	
	3.4. Спеціалізоване агентство, підрозділ або відділ, відповідальний за систему захисту викривачів, функціонує на практиці	Так
Система захисту викривачів перебуває в робочому стані, а захист забезпечується регулярно	4.1. Скарги щодо помсти проти викривачів розслідуються регулярно	Так
	4.2. Від імені викривачів зазвичай подаються адміністративні або судові скарги	Так, цей засіб захисту передбачений законодавством України. Зазвичай викривачі звертаються за захистом до суду самостійно, залучаючи Національне агентство з питань запобігання корупції як третю особу
	4.3. Викривачам зазвичай надають такі засоби захисту: А. Державна правова допомога В. Захист особистої безпеки С. Консультації D. Поновлення на роботі Е. Компенсація	Всі перелічені засоби захисту передбачені законодавством України Захист особистої безпеки забезпечується тільки в кримінальних провадженнях органами досудового розслідування

У Звіті ОЕСР 2022, Антикорупційні реформи в Україні: Пілотний 5-й раунд моніторингу в рамках Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією⁴, окремий розділ присвячено захисту викривачів. Зокрема, у Звіті вказано, що система інституту викривання в Україні в багатьох аспектах перевершує пілотні показники, і практика в Україні заслуговує на схвальний відгук.

У Звіті зазначено, що в державному секторі канали інформування функціонують лише частково. Менший пріоритет надається інформуванню, пов'язаному з корупцією, наприклад у випадках конфлікту інтересів або порушень у декларуванні. Також зазначено, що обізнаність про канали повідомлень в Україні є недостатньою. Для продовження розвитку системи захисту інформаторів в Україні необхідно використовувати ресурси відповідального за цей напрям НАЗК.

Було виділено такі індикатори оцінки України:

4.1. Захист інформаторів, гарантований законом.

Оцінка відповідності:

Контрольний показник 4.1.1. Закон гарантує захист осіб, що повідомили про порушення, пов'язані з корупцією, які, на їх думку, були правдивими на момент повідомлення та розкривали інформацію внутрішніми та зовнішніми каналами.

Моніторингова група зазначила, що на практиці НАЗК має обмежені повноваження щодо здійснення перевірок, оскільки вони проводяться лише у випадках помсти проти викривача.

Контрольний показник 4.1.2. Законодавство про викривачів поширюється на працівників як державного сектору, так і приватного.

Статистика кількості отриманих повідомлень за секторами (приватний чи державний) не ведеться.

Контрольний показник 4.1.3. Закон покладає на роботодавця тягар доведення того, що будь-які заходи, вжиті проти викривача, не були пов'язані з його повідомленням.

Контрольний показник 4.1.4. Закон передбачає такі заходи захисту викривачів:

- захист особи інформатора
- захист особистої безпеки
- звільнення від відповідальності тих, хто пов'язаний із повідомленням
- захист від усіх видів помсти на робочому місці.

Контрольний показник 4.1.4. Закон передбачає додаткові заходи захисту:

- захист особи викривача
- захист особистої безпеки (виключно осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні)

⁴ OESD (2022), Anti-Corruption Reforms in Ukraine: Pilot 5th Round of Monitoring Under the OECD Istanbul Anti-Corruption Action Plan.

- звільнення від відповідальності
- захист від всіх видів помсти на робочому місці.

Контрольний показник 4.1.5. Закон передбачає додаткові заходи попереднього захисту:

- захист особи викривача
- захист особистої безпеки
- звільнення від відповідальності за повідомлення
- захист від усіх форм помсти на робочому місці.

Усі перераховані заходи повинні бути передбачені в основному законі для досягнення контрольного показника. Якщо один із заходів не буде чітко прописаний у законі, країна не відповідатиме вимогам.

Що передбачено в Україні:

- консультація щодо захисту
- тимчасовий захист
- державна правова допомога.

4.1. Різноманітна юридична підтримка викривачів у разі застосування до них помсти.

В Україні з 2020 року викривачі, які постраждали від помсти, можуть звернутися за безоплатною державною правничою допомогою. Викривач може скористатися всіма видами правничої допомоги, передбаченими Законом України «Про безоплатну правничу допомогу». Вона передбачає надання послуг з підготовки документів для державних установ або суду. За період з 1 січня 2020 року по 31 травня 2021 року викривачам було надано державну правничу допомогу у 31 справі.

Викривачів також може представляти в суді Національне агентство з питань запобігання корупції. Під час візиту моніторингової групи Національне агентство розглядало 61 таку справу. Крім того, викривачі можуть залучати власних адвокатів і вимагати, щоб витрати покривала держава, але не зрозуміло, чи цей захід вже застосовувався на практиці.

Контрольний показник 4.1.6. Закон передбачає такі заходи правового захисту після застосованої проти викривача помсти:

- компенсація
- поновлення на роботі
- медична / психологічна допомога.

Контрольний показник 4.2.3. Існує спеціальний орган, відповідальний за забезпечення захисту, нагляду, моніторингу, збору даних щодо захисту викривачів, який має достатню кількість спеціалізованих працівників та повноваження для виконання своїх повноважень.

Моніторингова група вважає, що Національне агентство має достатню кількість працівників для виконання своїх поточних повноважень, але для того, щоб поліпшити деякі види своєї діяльності, наприклад збір даних, аналіз та

кращий нагляд за внутрішніми каналами, потрібно найняти додаткових працівників.

4.3. Громадськість знає про існуючі механізми захисту та довіряє їм.

Контрольний показник 4.3.2. Регулярно збирається, аналізується та використовується як основа для реформування антикорупційної політики детальна статистика та інша інформація щодо повідомлень про викривачів та захисту викривачів, а також публікується зведена інформація.

Не вирішено в Україні: статистичні дані про повідомлення інформаторів, запити на захист та порушення конфіденційності не дезагреговані та не повністю відповідають вимогам показника.

4.4. Система захисту викривачів працює, захист на практиці забезпечується:

Таблиця 9. Застосування щонайменше одного заходу щодо захисту викривача в Україні станом на 2020 рік

Показник	Україна 2020	
	Всього	На 1 млн населення
4.4.5. Застосування щонайменше одного заходу щодо захисту (захист особи інформатора, захист особистої безпеки, звільнення від відповідальності, пов'язаних із повідомленням, захист від усіх видів помсти на робочому місці, компенсація, поновлення на роботі, медична / психологічна допомога) *оцінюється на основі кількості судових справ щодо помсти проти викривачів	12	0, 27

Контрольний показник 4.4.6. Захист надається всім викривачам, які потребують такого захисту та виконують передумови для надання захисту.

Звіт Transparency International «Наскільки добре країни ЄС захищають інформаторів? Оцінка транспозиції Директиви ЄС про захист інформаторів»⁵

У 2019 році Європейський Союз прийняв Директиву про захист інформаторів. Щоб зрозуміти, наскільки добре країни Європейського Союзу

⁵ Transparency International (2023), How well do EU countries protect whistleblowers? Assessing the transposition of the EU Whistleblower Protection Directive.

(ЄС) захищають викривачів, Transparency International переглянула закони про захист викривачів у 20 країнах-членах ЄС на відповідність ключовим вимогам і найкращим практикам.

Зокрема, у Звіті було проаналізовано передові практики та недоліки національних законодавств у сфері захисту викривачів таких 20 країн: Австрія, Бельгія, Болгарія, Чехія, Данія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Нідерланди, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія та Швеція.

Ключові висновки:

- було виявлено, що 19 із 20 розглянутих країн не дотримуються Директиви ЄС;
- жодна з 20 розглянутих країн повністю не відповідає найкращим практикам.

Відповідність Директиві:

З 20 розглянутих країн:

- закони 7 країн про захист викривачів не гарантують, що викривачі отримають повну компенсацію за завдану шкоду, а ще 5 не пропонують поновлення викривачів на раніше зайнятих посадах;
- закони 8 країн про захист викривачів не передбачають покарання за всі порушення у сфері захисту викривачів, тобто помсту, переслідування викривачів, втручання в повідомлення викривачів та порушення конфіденційності особи викривачів. У 19 із 20 досліджених країн закони про захист викривачів передбачають покарання за завідомо неправдиве повідомлення. У 3 країнах покарання за завідомо неправдиве повідомлення значно вищі, ніж передбачені за деякі порушення у сфері захисту викривачів.

Законодавство **Швеції** у сфері захисту викривачів (відповідальність роботодавця за помсту проти викривача) у Звіті було описано так:

(-) застосування: закон про захист викривачів не встановлює покарання, як того вимагає Директива, для фізичних або юридичних осіб, які (1) перешкоджали або намагалися перешкодити подачі повідомлення, (2) помстилися викривачам та (3) ініціювали переслідування викривачів. Хоча ці санкції можуть бути передбачені іншими законами, вважається правильним, якщо національний закон про захист інформаторів визначає ці покарання або принаймні прямо посилається на відповідне законодавство;

(-) відшкодування: Закон обмежує компенсацію для працівників, які зазнали помсти на робочому місці. Як наслідок, викривачі можуть не мати права на повне відшкодування фактично завданої шкоди. Відповідне обмеження не відповідає Директиві.

Законодавство **Франції**:

(+) фінансова підтримка викривачів: суди можуть присудити викривачу, який бере участь у судовому розгляді – щоб отримати захист від помсти або через позови – компенсацію судових витрат або навіть покриття витрат на проживання, якщо фінансове становище викривача серйозно погіршилось через здійснення повідомлення. Такі виплати сплачує інша сторона, і суддя може в будь-який час прийняти рішення, незалежно від результату справи;

(-) стримуючий засіб для подання повідомлень викривачами: свідоме повідомлення неправдивої інформації компетентним органам є кримінальним злочином, що карається позбавленням волі на строк до п'яти років і штрафом у розмірі 45 000 євро. Порушення проти викривачів караються аналогічними штрафами, але не тюремним ув'язненням. Таке суворе покарання може стати сильним стримуючим фактором для викривачів.

Законодавство **Данії**:

(-) застосування: закон не передбачає покарання для фізичних або юридичних осіб, які (1) перешкоджають або намагаються перешкоджати повідомленню, (2) мстять викривачам або (3) порушують провадження проти викривачів.

Законодавство **Румунії**:

(+) засоби правового захисту: викривачі мають право на повне відшкодування завданої шкоди за допомогою фінансових і нефінансових засобів правового захисту, включаючи скасування заходу, що завдає шкоди, відновлення до попереднього становища, відшкодування збитків, припинення заходу та його заборона в майбутньому, а також будь-які інші заходи щодо припинення форм репресій;

(-) застосування:

- покарання для осіб, які перешкоджають або намагаються перешкоджати подачі повідомлення про порушення, застосовуються лише до особи, відповідальної за розгляд повідомлень; не відповідає Директиві ЄС;

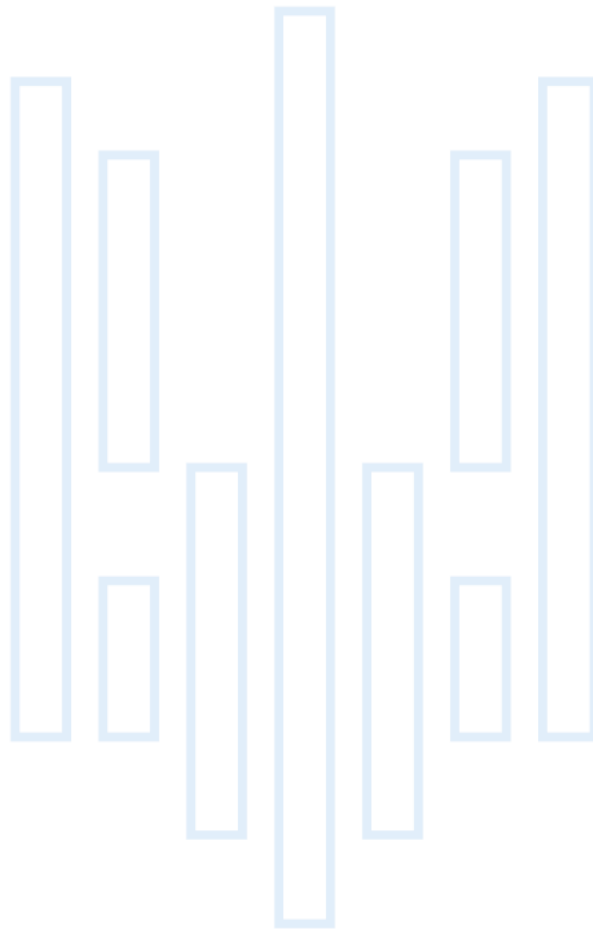
- покарання для осіб, які мстять викривачам, обмежені випадками, коли наказ про відплату було повторено принаймні двічі; не відповідає Директиві ЄС.

Посібник для викривачів *Defenseurdesdroits*⁶. Метою цього посібника є методична допомога викривачам у Франції задля того, щоб вони мали можливість повною мірою скористатися статусом викривача та гарантіями

⁶ Defenseur des droits (2023), Guide whistleblower.

захисту, які його супроводжують. Зокрема, у посібнику розкрито питання, яких гарантій захисту набуває викривач, зокрема:

- не може бути змушено до відмови від статусу викривача;
- не повинен зазнавати помсти у зв'язку із своїм повідомленням;
- захист від певних дій, які можуть бути вчинені проти викривача (звільнення від кримінальної та цивільної відповідальності; особи, що вживають проти викривача заходів помсти, понесуть цивільну та кримінальну відповідальність; можливість фінансової допомоги після розкриття інформації; психологічна допомога);
- допомога з відновленням на попередньо зайнятій посаді.

IV. Досвід впровадження політик та практичних заходів щодо взаємозалежності рівня переслідування викривачів та відповідальності роботодавця (керівника) за порушення прав викривачів у різних країнах

В рамках дослідження опрацьовано міжнародний досвід впровадження політик та практичних заходів щодо взаємозалежності рівня переслідування викривачів та відповідальності роботодавця (керівника) за порушення прав викривачів, подальших наслідків для викривача і роботодавця.

1. Сполучені Штати Америки (США)

Компетентними органами нагляду за дотриманням законодавства щодо викривачів у США є (з урахуванням повноважень органу):

Міністерство праці США – це організація з широким спектром функцій, яка здійснює свої повноваження через кілька офісів і агентств. Зокрема, п'ять агентств займаються забезпеченням дотримання законодавства про викривачів та запобігання помсті:

- Управління з охорони праці (OSHA);
- Управління безпеки та охорони на шахтах (MSHA);
- Управління федеральних програм дотримання контрактів (OFCCP);
- Управління заробітної плати та годин (WHD);
- Служба зайнятості та навчання ветеранів (VETC).

Роботодавець не може помститися викривачу за використання прав викривача відповідно до законів про захист інформаторів Міністерства праці. Помста включає такі дії, як звільнення або пониження в посаді, відмова в понаднормовій роботі або просування по службі, або скорочення оплати чи робочого часу.

Помста – коли роботодавець (через керівника, директора чи адміністратора) звільняє працівника або вживає будь-яких інших негативних заходів щодо працівника за участь у захищеній діяльності. Помста може негативно вплинути на загальний моральний стан працівників.

Також у США функціонує Офіс інформаторів Комісії з цінних паперів і бірж (SEC) був створений для управління програмою інформаторів SEC, яка приймає інформацію про можливі порушення компаніями законодавства про цінні папери. SEC уповноважена Конгресом виплачувати грошові винагороди відповідним особам, які нададуть високоякісну оригінальну інформацію, що сприятиме примусовим діям Комісії, в рамках яких буде накладено санкції на суму понад 1 000 000 доларів США.

Офіс спеціального прокурора США (OSC) – це незалежне федеральне слідче та прокурорське агентство, основні повноваження якого впливають із

чотирьох федеральних законів: Закону про реформу державної служби, Закону про захист інформаторів, Закону Хатча та Закону про працевлаштування та права на повторне працевлаштування в поліцейських службах. Офіс спеціального прокурора США (OSC) відіграє важливу роль у допомозі викривачам. OSC є незалежним агентством, яке захищає федеральних службовців від помсти інформаторам. OSC також надає незалежний безпечний канал для розкриття та вирішення протиправних дій у федеральних агентствах. OSC має основну юрисдикцію щодо розслідування заяв про помсту з боку більшості федеральних службовців, але не має юрисдикції щодо скарг на помсту з боку співробітників розвідувального співтовариства, Федерального бюро розслідувань або заяв про помсту, пов'язаних із допуском до секретної інформації або доступом до секретної інформації.

OSC не має юрисдикції щодо розслідування претензій співробітників Федерального бюро розслідувань (FBI) про заходи помсти. Якщо особа є співробітником FBI, то вона може подати скаргу про помсту на гарячу лінію Офісу генерального інспектора (OIG) Міністерства юстиції (DOJ) або в Офіс професійної відповідальності (OPR). DOJ або OPR розглядатимуть скарги про репресії, подані співробітниками FBI, і проводитимуть розслідування за такими скаргами.

Захист співробітників федеральних підрядників і грантодавців від інформаторів забезпечується Офісом генерального інспектора (OIG) Міністерства юстиції (DOJ).

Офіс генерального інспектора (OIG) Міністерства оборони несе відповідальність за забезпечення захисту викривачів для більшості військовослужбовців. Якщо особа є військовослужбовцем, то у неї є можливість подати скаргу на помсту до OIG Міністерства оборони, генерального інспектора на його службі або генерального інспектора Агентства оборони.

Якщо особа є членом берегової охорони, вона може подати скаргу на помсту до Департаменту внутрішньої безпеки OIG.

Департамент охорони здоров'я та соціальних служб має юрисдикцію щодо скарг на помсту стосовно членів Уповноваженого корпусу Служби громадської охорони здоров'я США. Якщо особа є членом Уповноваженого корпусу Служби громадської охорони здоров'я США, вона може подати скаргу на помсту до Управління генерального інспектора Департаменту охорони здоров'я та соціальних служб США.

Працівники Офісу генерального інспектора володіють таким самим захистом для викривачів, що й працівники їхнього агентства чи відділу. Якщо скарга або розголошення стосується Генерального інспектора або керівництва, можна звернутись до Комітету доброчесності (CIGIE).

Управління охорони праці (OSHA) відповідає за правопорушення, пов'язані з безпекою та охороною навколишнього середовища на робочих місцях. Програма інформаторів OSHA допомагає забезпечити виконання

законів, що захищають працівників, які повідомляють про порушення в таких сферах:

- Безпека та гігієна на робочому місці;
- Безпека авіакомпаній;
- Безпека комерційних автоперевізників;
- Споживчі товари;
- Охорона навколишнього середовища;
- Фінансова реформа;
- Безпека харчових продуктів;
- Реформа медичного страхування;
- Безпека автотранспорту;
- Ядерна безпека;
- Трубопроводи;
- Громадський транспорт;
- Залізничне законодавство;
- Морське законодавство;
- Законодавство про цінні папери;

OSHA захищає працівників, які повідомляють про порушення в цих сферах, і сприяє дотриманню законів.

Управління охорони праці (OSHA) займається правопорушеннями, пов'язаними з охороною навколишнього середовища та безпеки. Програма інформаторів Управління охорони праці Департаменту праці забезпечує виконання численних законів щодо інформаторів. Програма захисту інформаторів OSHA забезпечує дотримання законів, які захищають працівників, що повідомляють про різні порушення безпеки та гігієни на робочому місці, авіакомпаній, комерційних автоперевізників, споживчих товарів, охорони навколишнього середовища, фінансової реформи, безпеки харчових продуктів, реформи медичного страхування, безпеки автотранспорту, ядерної зброї, трубопроводів, громадського транспорту, залізничного, морського законодавства та законодавства про цінні папери.

Комісією з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC) створено програму для інформаторів. Зокрема, за цією програмою CFTC надає грошові стимули особам, які повідомляють про можливі порушення Закону про товарні біржі, що сприяло успішному примусовому заходу, а також забезпечує викривачам конфіденційність та захист від помсти.

Відділ інформаторів Служби внутрішніх доходів (IRS Whistleblower Office) виплачує гроші особам, які повідомляють про тих, хто не сплачує заборгованих їм податків. Якщо IRS використовує інформацію, надану викривачем, то IRS може присудити інформатору до 30 відсотків додаткового податку, штрафу та інших зібраних сум.

Законодавство США щодо захисту прав викривачів складається з таких нормативно-правових актів:

Закон про захист викривачів (Whistleblower Protection Act) захищає викривачів, які повідомляють про порушення в урядових агентствах. Закон надає захист від різних видів помсти, таких як звільнення з роботи, переслідування або інші негативні впливи, пов'язані з розкриттям інформації.

Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act (захист прав викривачів) – у фінансовому секторі відповідний закон надає захист викривачам, які повідомляють про порушення у сфері цінних паперів та бірж.

Правило 21F-17(a) Закону про обмін цінних паперів забороняє будь-якій особі чинити будь-які дії з метою перешкоджання інформатору зв'язатися з SEC безпосередньо для повідомлення про можливе порушення законодавства про цінні папери. Правило стверджує, що «жодна особа не може вживати будь-яких дій, щоб перешкодити особі спілкуватися безпосередньо з персоналом Комісії щодо можливого порушення законодавства про цінні папери, включаючи примусове виконання або погрозу примусового виконання угоди про конфіденційність... щодо таких повідомлень».

На відміну від захисту від помсти, захист від дій, вжитих для перешкоджання повідомленню про можливі порушення законодавства про цінні папери, не обмежується контекстом між працівником і роботодавцем. Проте лише SEC може подати примусовий позов за порушення Правила 21F-17(a) Закону про обмін цінних паперів.

Закон про захист викривачів у сфері охорони здоров'я (Affordable Care Act): у сфері охорони здоров'я зазначений закон захищає викривачів від помсти за розкриття порушень у системі охорони здоров'я.

У разі порушення законодавства про захист викривачів особи можуть звертатися до суду та вимагати компенсацію за завдані їм збитки. Механізми захисту можуть відрізнятися залежно від конкретного закону та сфери, а також можуть визначатися різні процедури для подання скарг та розгляду справ.

Крім того, Закон про захист викривачів передбачає конфіденційність інформації, яку вони розкривають, та встановлення процедур для подання скарг та розгляду справ.

Також Закон про захист викривачів забороняє компанії подавати юридичні позови проти викривача для відшкодування збитків, завданих під час розслідування, або накладення штрафів.

Викривачу може бути запропоновано додатковий захист, якщо буде виявлено погрози фізичного насильства проти нього або пов'язаних з ним осіб чи членів сім'ї.

У Сполучених Штатах Америки правовий захист викривачів підтримується не лише на рівні законодавства, а й через розвинену систему юридичних послуг. Значна частина адвокатів, які спеціалізуються на справах захисту викривачів, працюють за принципом так званого «гонорару успіху»

(contingency fee). Такий підхід передбачає, що у разі програшу справи викривач не несе витрат на оплату юридичних послуг. Якщо ж справа завершується на його користь, адвокат отримує обумовлений відсоток від присуджених або відшкодованих коштів, який зазвичай становить від 30 до 40%. Крім того, існують положення про обов'язковий збір, згідно з якими у разі, якщо викривач виграє, компанія повинна сплатити всі обґрунтовані витрати на оплату правничої допомоги, понесені від імені клієнта.

Відповідно до загального правила, якщо викривач програє свою справу, він не буде платити адвокатські витрати, понесені другою стороною. Це загальне правило, зокрема, стосується справ викривачів, які розглядаються в Міністерстві праці США. У цих випадках існують суворі правила, які забороняють компаніям отримувати будь-які гонорари або гроші від викривачів, які програли свої справи.

Захист від помсти та відповідальність за помсту стосовно викривача у США: викривачі захищені від різних форм помсти, включаючи звільнення, пониження в посаді або переслідування.

Закон Додда-Френка розширив сферу захисту інформаторів і перелік заборон на помсту. Після ухвалення рішення Додда-Френка SEC запровадила правила, які дали змогу вживати судових заходів проти роботодавців, які помстилися інформаторам.

Загалом це означає, що роботодавці не мають права звільняти, понижувати в посаді, призупиняти роботу, переслідувати або будь-яким чином дискримінувати працівника в умовах найму, який повідомив Комісії про поведінку, яка, на його переконання, порушує федеральні закони про цінні папери.

Нещодавні поправки до Правил програми інформаторів також вимагають від осіб повідомляти Комісії інформацію про можливі порушення законодавства про цінні папери письмово перед тим, як вони зазнають помсти, щоб мати право на захист від помсти згідно з розділом 21F.

Додд-Френк також передбачив право на позов, яке дає викривачам змогу подавати скаргу на помсту до федерального суду. Це означає, що якщо особа є інформатором, який письмово повідомив Комісії про можливе порушення закону про цінні папери та вважає, що за таке повідомлення їй помстилися, вона може подати позов на свого роботодавця до федерального суду та вимагати виплати подвійної заробітної плати (з відсотками), поновлення на роботі, гонорару адвокатам і відшкодування витрат у зв'язку із судовим розглядом.

Закони праці та закони про цивільні права у США також можуть надавати захист від помсти викривачам. Наприклад, захист від неправомірного звільнення або дискримінації.

Деякі штати та окремі галузі можуть мати власне законодавство, що регулює захист викривачів, яке може доповнювати федеральні закони.

Управління спеціального юрисконсульта Сполучених Штатів проводить тренінги для керівників федеральних агентств щодо того, як повідомляти своїх працівників про захист інформаторів, як того вимагає Кодекс США, зокрема § 2302 про заборонену кадрову політику.

5 U.S.C. § 2302 забороняє посадовим особам агентства вживати, не вживати або погрожувати вжити заходів щодо працівників через те, що працівник подав скаргу, скаргу чи звернення, свідчив або допомагав комусь іншому в одній із цих дій; співпрацював зі спеціальним прокурором або генеральним інспектором або розкривав інформацію їм, або відмовився виконувати наказ, який вимагав від працівника порушення закону, правила чи положення.

Необхідні елементи для підтвердження застосування помсти до працівника:

- працівник, який залучений у захищену діяльність;
- службова особа агентства, знаючи про захищену діяльність працівника, вжила, не вжила або погрожувала вжити кадрових дій проти працівника;
- причинно-наслідковий зв'язок між захищеною діяльністю та кадровими діями стосовно працівника.

Як правило, викривачі захищені від помсти різними законами. Захист може включати відновлення на роботі, виплату заборгованості на роботі та інші засоби захисту.

Існує також організація підтримки інформаторів – The Government Accountability Project (GAP), яка надає юридичну допомогу та консультації особам, які повідомляють про порушення.

Захист від помсти викривача у сфері оборони: програма захисту інформаторів Міністерства оборони Сполучених Штатів – це програма захисту інформаторів у рамках Міністерства оборони США (DoD).

Генеральний інспектор частково виконує повноваження щодо захисту інформаторів. Він також керує Програмою захисту інформаторів від оборонної розвідки (DICWP) як дочірньою місією для розвідувального співтовариства. Служба кримінальних розслідувань Міністерства оборони Генерального інспектора також проводить кримінальні розслідування, які частково покладаються на зв'язки з Qui Tam.

Закон про захист військових інформаторів передбачає захист військовослужбовців Збройних сил, які здійснюють або готуються надіслати законне повідомлення члену Конгресу, генеральному інспектору або будь-якому члену аудиторської, інспекційної, слідчої чи правоохоронної організації Міністерства оборони, а також будь-якій іншій особі чи організації (включаючи будь-яку особу або організацію в ланцюзі командування), визначеній згідно з положеннями Компонента або іншими встановленими адміністративними

процедурами для таких повідомлень, щодо порушення закону чи нормативних актів, грубої неефективності управління, грубої розтрата коштів, зловживання владою або значної та конкретної небезпеки для громадської безпеки.

Положення про співробітників нецільових фондів (NAFI), кодифіковані в Кодексі Сполучених Штатів, забороняють вживати або припиняти такі заходи співробітників, як репресії за розголошення інформації, яку працівник NAFI або заявник обґрунтовано вважає доказом порушення закону, правила чи положення, безгосподарності, грубої розтрата коштів; зловживання владою; або суттєвої та конкретної небезпеки для громадського здоров'я чи безпеки. Розділ 1587 вимагає, щоб Міністр оборони виписував правила для виконання цього Статуту. Ці правила викладені як Директива Міністерства оборони 1401.3 «Захист від помсти для співробітників/заявників, які не займаються фінансуванням, пов'язаним із невикористанням коштів».

Положення про працівників оборонних підрядників Кодексу США. У підрозділі 3.9 «Захист працівників підрядника від інформаторів» передбачено, що працівник оборонного підрядника не може бути звільнений, понижений у посаді або іншим чином дискримінований як покарання за розголошення члену Конгресу або уповноваженій посадовій особі агентства чи міністерства юстиції інформації, що стосується істотного порушення закону, пов'язаного з контрактом.

Якщо інформація є секретною або її розголошення іншим чином заборонено законом, працівник може розкрити її певним посадовим особам, включаючи спеціального радника (Урядовий Офіс, створений для захисту федеральних службовців від забороненої кадрової практики) та Генерального інспектора агентства.

Закон про захист викривачів не поширюється на осіб, які займають посади «конфіденційного, формуючого політику або політико-захисного характеру». Це також не стосується Федерального бюро розслідувань, Центрального розвідувального управління, Агентства національної безпеки чи будь-якого іншого органу виконавчої влади, що здійснює переважно зовнішню розвідку чи контррозвідку діяльності.

Співробітники розвідки не підпадають під дію Закону про захист викривачів. Однак Закон про захист інформаторів розвідки (ICWPA) дозволяє працівникам розвідки повідомляти про «серйозну стурбованість» (навіть якщо це стосується секретної інформації) Генеральному інспектору Агентства та комітетам Конгресу з розвідки. ICWPA не забезпечує захисту працівників від помсти, якщо вони розкриють таку інформацію.

Президент Обама видав Директиву в 2012 році (Президентська політична директива 19 або PPD-19), яка вимагає від агенцій розвідки забезпечити захист співробітників від помсти, якщо вони розкриють секретну інформацію, яка відповідатиме критеріям «розголошення під захистом» відповідно до WPA

керівнику, голові свого агентства, відповідному генеральному інспектору або директору Національної розвідки.

У Директиві є низка прогалів:

- не застосовується у випадках, коли керівник установи визначає, що працівник повинен бути звільнений з міркувань національної безпеки;
- не стосується осіб, які обіймають посади «конфіденційного, формуючого політику або політико-захисного характеру», або членів Збройних сил;
- якщо розкриття через затверджені урядові канали виявляється безуспішним, розкриття інформації за межами агентства чи комітетів із розвідки не передбачено;
- Директива може сприяти прозорості у випадках, коли один працівник знає про неправомірну поведінку іншого працівника, але навряд чи матиме великий ефект у випадках, коли сама агенція є співучасником протиправних дій, а комітети з розвідки не бажають втручатися.

Особа, що розголосила інформацію, захищається законом лише від звільнення чи інших негативних кадрових рішень, однак така особа не є захищеною від кримінального переслідування.

Практики в США, які можуть бути застосовані в Україні	
1	Високий рівень юридичної підтримки викривачів
2	Чітко прописані механізми покарання роботодавців
3	Одні з найсильніших у світі механізми винагороди для стимулювання викривачів

2. Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії

1. Захист від помсти / відповідальність за помсту стосовно викривача: Закон про розкриття публічних інтересів 1998 року (PIDA)⁷ – закон про захист осіб, які розкривають певну інформацію про порушення в суспільних інтересах; про дозвіл таким особам подавати позов щодо віктимізації та для пов'язаних цілей.

Відповідний закон складається з таких положень:

1. Захищене розкриття інформації. 2. Право не зазнавати шкоди. 3. Скарги до трудового суду. 4. Обмеження розміру компенсації. 5. Несправедливе звільнення. 6. Надмірність. 7. Виключення обмежень щодо права не бути несправедливо звільненим. 8. Компенсація за несправедливе звільнення. 9.

⁷ UK Public General Acts, 1998, Public Interest Disclosure Act.

Засоби тимчасового захисту. 10. Робота на Корону. 11. Національна безпека. 12. Робота за межами Великобританії. 13. Працівники поліції. 14. Засіб захисту від порушення прав. 15. Інтерпретаційні положення Закону 1996 року. 16. Звільнення учасників неофіційних акцій. 17. Відповідне положення для Північної Ірландії. 18. Коротка назва, тлумачення, початок і обсяг.

Відповідний закон надає правовий захист працівникам, які розкривають інформацію про правопорушення (неналежну поведінку, незаконну діяльність тощо) на робочому місці.

Для інформаторів важливо дотримуватися правильних процедур, викладених у PIDA, щоб мати право на захист. Бажано звернутися за юридичною консультацією, щоб переконатися, що розголошення зроблено належним чином, і зрозуміти, які засоби правового захисту доступні у разі помсти.

Особа може подати позов до трудового суду, якщо до неї поставились несправедливо через те, що вона повідомила про порушення. Якщо працівника було звільнено за розкриття захищеної інформації, таке звільнення автоматично вважається несправедливим.

Працівник має право не зазнавати будь-якої шкоди внаслідок будь-яких дій або будь-якої навмисної бездіяльності з боку його роботодавця, вчиненої на тій підставі, що працівник зробив повідомлення.

Апеляційний трибунал із питань зайнятості підтверджує, що повідомлення не обов'язково повинно бути зроблено після того, як PIDA набув чинності; достатньо, щоб звільнення або інше переслідування з боку роботодавця відбулося після цього часу.

3. Канада

Законодавство та процедури захисту викривача від помсти з боку роботодавця у Канаді: Канада має федеральні та провінційні закони, які стосуються інформування та захисту інформаторів у різних секторах. Основним федеральним законодавством, яке стосується інформування в державному секторі, є Закон про захист публічних службовців, які розкривають інформацію (PSDPA)⁸. Крім того, у різних провінціях можуть існувати спеціальні закони та види захисту інформаторів.

Закон про захист публічних службовців, які розкривають інформацію (PSDPA): PSDPA – це федеральний закон, який поширюється на працівників федерального державного сектору. PSDPA спрямований на боротьбу з протиправними діями, які можуть серйозно вплинути на довіру громадськості до чесності державної служби. Він не призначений для розгляду питань особистого характеру, таких як індивідуальні скарги на переслідування або індивідуальні скарги на робочому місці.

Ключові особливості PSDPA включають:

⁸Canada, Public Servants Disclosure Protection Act, S.C. 2005, c. 46.

- **Захист викривачів:** PSDPA забезпечує захист державних службовців, які розкривають правопорушення у федеральному уряді. Він встановлює процедури розкриття інформації та встановлює захист від помсти.
- **Уповноважені органи:** Закон визначає спеціальні органи (часто їх називають Уповноваженим з питань доброчесності в державному секторі), відповідальними за отримання та розслідування повідомлень про правопорушення. Засоби правового захисту від покарання: PSDPA описує засоби правового захисту для осіб, які зазнають помсти за розкриття захищеної інформації, включаючи відновлення на роботі, фінансову компенсацію та інші виправні заходи.

Важливо зазначити, що кожна провінція Канади може мати власне законодавство щодо викривачів у сферах, які не охоплюються федеральним законом. Наприклад, в Онтаріо діє Закон про державну службу Онтаріо, який містить положення щодо захисту інформаторів у державному секторі провінції.

Закон Онтаріо про державну службу Онтаріо стосується захисту державних службовців провінційного державного сектору як викривачів. Інші провінції можуть мати аналогічне законодавство, адаптоване до їхніх конкретних умов.

У Канаді особа, яка хоче розкрити інформацію, може звернутися до Уповноваженого з доброчесності в державному секторі із заявкою на отримання до 3 000 доларів США для отримання юридичної консультації. Таке фінансування викривачів є дискреційною функцією Уповноваженого. Вирішуючи питання про фінансування юридичних консультацій, Уповноважений візьме до уваги суспільний інтерес та ступінь впливу участі викривача у провадженні відповідно до Закону. Під час подання заявки викривачу важливо надати Уповноваженому якомога більше актуальної інформації про повідомлення, яке він хоче здійснити. Подати таку заяву заявник може, заповнивши онлайн-форму.

У Канаді не існує процедури оскарження рішень Уповноваженого. Проте заяву про судовий перегляд висновків Уповноваженого можна подати до Федерального суду Канади.

PSDPA містить положення щодо захисту інформаторів від репресій або помсти за розкриття інформації. Викривачі можуть повідомляти про порушення керівникам, уповноваженим посадовим особам, уповноваженому з питань доброчесності в державному секторі або іншим визначеним органам.

У разі якщо працівник зазнав негативного впливу у зв'язку з повідомленням про порушення (так званої «помсти»), він має право звернутися зі скаргою до Уповноваженого з питань доброчесності протягом 60 календарних днів із моменту виявлення відповідних дій. За результатами розгляду скарги можливе досягнення мирової угоди або ухвалення спеціальним Трибуналом рішень про вжиття відповідних заходів – таких як виплата компенсації постраждалій стороні чи накладення дисциплінарного стягнення на винну особу.

Розгляд такої скарги може завершитися укладенням мирової угоди або ухваленням спеціальним Трибуналом коригувальних заходів, які включають, зокрема, присудження компенсації постраждалій особі або застосування дисциплінарних заходів до винної сторони.

Помста включає будь-які дисциплінарні заходи, такі як пониження в посаді, звільнення з роботи та будь-які інші дії чи загрози, які негативно впливають на працевлаштування чи умови праці.

На цей час законодавча база Канади щодо інформування застаріла та не відповідає міжнародно визнаній передовій практиці. Вважається, що найсерйознішими недоліками функціонування інституту викривання в Канаді є відсутність захисту викривачів у державному секторі на федеральному та провінційному рівні, майже повна відсутність охоплення інститутом приватного сектору.

4. Норвегія

У Норвегії прийнято комплексне законодавство про захист викривачів, спрямоване на спонукання людей повідомляти про правопорушення та не боятись помсти.

Закон Норвегії про робоче середовище (WEA)⁹ містить положення щодо інформування в розділі 2 А Повідомлення. Загальне положення про свободу вираження викладено в розділі 100 Конституції Норвегії.

У Норвегії створено офіс Омбудсмена з питань інформаторів, який є незалежною установою для надання допомоги інформаторам і забезпечення дотримання законів про захист інформаторів. Омбудсмен надає вказівки, підтримку та юридичні поради особам, які розглядають можливість розкриття інформації.

Законом також передбачений обов'язок роботодавця звітувати щодо отриманих повідомлень від викривачів:

- забезпечити належне розслідування справи викривача протягом розумного часу;
- забезпечити викривачеві мав задовільні умови праці. У разі необхідності роботодавець забезпечує вжиття заходів щодо запобігання помсті.

WEA забороняє помсту працівникам, а також працівникам, найнятим агентством тимчасової зайнятості, які повідомляють про правопорушення. Заборона поширюється як на роботодавців, так і наймачів.

Помста розуміється у Норвегії як несприятлива дія, практика чи бездіяльність, яка є наслідком або реакцією на той факт, про який працівник повідомив, наприклад: погрози, переслідування, свавільна дискримінація, соціальне відчуження або інша неналежна поведінка, попередження, зміна

⁹ Norway, Act respecting working environment, working hours and employment protection, etc., (Working Environment Act), 2005, No. 62.

обов'язків, переведення або пониження в посаді, або тимчасове відсторонення, звільнення або дисциплінарне стягнення.

Якщо працівник повідомить інформацію, що свідчитиме про застосування до нього помсти, то роботодавець буде зобов'язаний довести, що помсти не було.

У разі порушення заборони на помсту працівник може вимагати відшкодування та компенсації незалежно від вини роботодавця чи наймача. Відшкодування встановлюється у розмірі, який вважається розумним з огляду на обставини сторін, характер помсти та рівень тяжкості й інші факти справи. Компенсація покриває фінансові збитки, заподіяні викривачу через помсту.

Також викривач може звернутись до Трибуналу з питань рівності та боротьби з дискримінацією, оскільки спори щодо порушення заборони на помсту належать до його компетенції.

Зокрема, законодавством передбачено, що якщо положення колективного договору, трудового договору, договору поставки тощо забороняють або обмежують здійснення повідомлень викривачами, такі положення втрачають силу.

5. Південна Корея

У Південній Кореї є декілька законів про викривачів: Закон про боротьбу з корупцією і створення та управління Комісією з антикорупції та громадянських прав, Закон про захист суспільних прав викривачів та програми в рамках Національної податкової служби.

Закон про захист суспільних прав викривачів поширюється на працівників, претендентів на роботу, стажерів та працівників сторонніх компаній (таких як постачальники чи ділові партнери), які отримали інформацію про порушення у зв'язку з їхньою професійною діяльністю та повідомляють або розкривають цю інформацію внутрішньому чи зовнішньому каналу повідомлень. Крім того, особи, які є предметом повідомлення або на яких таке повідомлення чи розкриття інформації впливає, теж захищені законом.

Лише ті викривачі, які повідомляють про порушення через внутрішні або зовнішні канали, передбачені законодавством, підпадають під сферу дії Закону про захист викривачів. Працівники, які повідомляють про порушення у інший спосіб, не передбачений законом, не підпадають під захист закону.

Згідно із Законом про захист викривачів викривачі захищені від репресій (включаючи погрози та спроби репресалій), якщо:

- внутрішнє або зовнішнє повідомлення або розголошення було зроблено відповідно до законодавства;
- викривач обґрунтовано вважав на момент повідомлення, що повідомлена або розкрита інформація була правдивою;
- інформація стосується порушень, які підпадають під дію закону.

Репресії включають в себе всі збитки, такі як: звільнення, переведення, пониження в посаді або відмова в просуванні по службі. Передача обов'язків, зміна місця роботи, відмова брати участь у заходах з подальшого навчання або поведінка роботодавця з метою залякування чи знущання також можуть вважатися репресіями.

Якщо має місце незаконна помста, то, незважаючи на законодавчу заборону, закон передбачає, що викривач може подати позов про відшкодування збитків. І навпаки - викривач зобов'язаний виплатити компенсацію, якщо повідомлення або розголошення інформації ґрунтується на недостовірній інформації.

Законодавством передбачено, що у разі, якщо викривач зазнає шкоди після або у зв'язку з повідомленням, або розголошенням інформації, це буде вважатися помстою. Однак роботодавець може спростувати цю презумпцію, продемонструвавши, що відповідний несприятливий захід було вжито не через повідомлення чи розголошення, а з інших, об'єктивно виправданих причин, або що особа, яка завдала шкоди, не знала про те, що особа, стосовно якої застосовувалась помста, була викривачем, а отже, покарання було вжито абсолютно незалежно від здійснення повідомлення.

За порушення основних положень Закону про захист викривачів передбачена адміністративна відповідальність. До таких адміністративних правопорушень належать: перешкоджання повідомленню, репресії та порушення конфіденційності особи викривача.

Також порушники можуть бути зобов'язані сплатити до трикратної вартості збитків, понесених викривачем. Крім того, їм може загрожувати позбавлення волі на строк до трьох років або штраф у розмірі до 30 мільйонів вон.

Викривач може вимагати здійснення захисних заходів протягом 1 року з дати початку застосування до нього помсти. Якщо викривач не може вимагати заходів захисту протягом 1 року через стихійне лихо, війну, нещасний випадок чи інший форс-мажор, він може вимагати те саме протягом 14 днів з дати, коли така причина перестане існувати.

Якщо Комісія з питань протидії корупції та захисту прав громадян отримує запит про вжиття захисних заходів, вона негайно починає перевірку того, чи відповідний викривач був підданий несприятливим заходам через повідомлення про порушення. У таких випадках Комісія може повідомити інспекційний орган про те, що викривач звернувся із запитом про захисні заходи.

Якщо Комісія вважає, що в результаті перевірки до викривача було застосовано несприятливі заходи, приймається рішення, згідно з яким вимагається від особи, яка мстилася, вжити заходів захисту протягом періоду, що не перевищує 30 днів.

Заходами поновлення на роботі можуть бути:

- виплата диференційованої заробітної плати, заборгованості із заробітної плати тощо (включаючи проценти);
- скасування або заборона інших неvigідних заходів.

Також Комісія може вживати проти осіб, що порушують трудові права викривача, дисциплінарних заходів.

До повноважень Комісії відноситься накладення плати за примусове виконання вимог у розмірі менше 30 мільйонів вон на особу, яка не вжила захисних заходів у встановлений термін після того, як отримала рішення про вжиття захисних заходів (за умови, що вищевикладене не стосується держави або місцевих органів влади).

Вважається, що до викривача було застосовано несприятливі заходи через здійснене повідомлення у разі:

- коли особа має намір ідентифікувати викривача або перешкоджає розкриттю викривача, або змушує викривача скасувати розкриття інформації тощо;
- якщо особа вживає негативних заходів щодо викривача протягом двох років після того, як він повідомив про порушення;
- якщо особа вживає негативних заходів, хоча їй рекомендовано цього не робити.

Якщо Комісія отримує запит на захисні заходи, вона може рекомендувати узгодити захисні заходи та позов про відшкодування збитків або внести пропозицію щодо узгодження за посадою або, на прохання зацікавлених осіб, прийняття рішення про вжиття захисних заходів, рішення про звільнення або рішення про звільнення без шкоди.

6. Австралія

Компетентним органом нагляду в Австралії є Омбудсмен Співдружності, який відіграє важливу роль, підтримуючи та контролюючи адміністрування програми викривачів, створеної відповідно до Закону про PID. Омбудсмен Співдружності відповідає за сприяння обізнаності та розумінню Закону про PID, а також за надання вказівок, інформації та ресурсів щодо надання, управління та реагування на повідомлення.

Австралійська комісія з цінних паперів та інвестицій (ASIC) та Австралійське управління пруденційного регулювання (APRA) є компетентними органами щодо захисту прав викривачів.

Процедура захисту викривача в Австралії передбачає, що у разі, якщо через 90 днів після здійснення повідомлення викривач обґрунтовано вважає, що жодних дій не було вжито (або не вживається) для усунення побоювань, то Закон дозволяє йому зробити подальше повідомлення, якщо це буде здійснено в суспільних інтересах.

Щоб мати право на додатковий захист, викривач повинен:

- повідомити одержувача первинного повідомлення про свій намір розкрити інформацію в суспільних інтересах;
- здійснити повідомлення члену парламенту чи журналісту (не в соціальних мережах);
- гарантувати, що обсяг розкритої інформації не перевищує необхідний для інформування одержувача про неправомірну поведінку.

Закон також дозволяє інформатору зробити «екстрене розголошення», якщо він обґрунтовано вважає, що «інформація стосується істотної та неминучої небезпеки для здоров'я чи безпеки однієї чи кількох осіб або для навколишнього середовища».

Викривач в Австралії захищений від:

- цивільної відповідальності, наприклад судового позову за порушення конфіденційності;
- кримінальної відповідальності, наприклад притягнення до відповідальності за незаконне розголошення інформації;
- адміністративної відповідальності, наприклад дисциплінарної - за розкриття інформації.

Захист не надає імунітету за будь-яку неправомірну поведінку викривача, про яку він повідомляє в розголошенні.

Викривач захищений від поведінки, яка завдає (або загрожує завдати) йому «шкоди», оскільки хтось вважає або підозрює, що викривач зробив (або може зробити) повідомлення. Шкідлива поведінка включає:

- звільнення;
- пошкодження або травми;
- дискримінація;
- переслідування або залякування;
- шкода майну, репутації, бізнесу чи фінансовому становищу.

Якщо ці закони про захист від віктимізації порушуються, суд може вирішувати питання, зокрема, щодо:

- компенсації;
- заборони;
- поновлення на посаді;
- вибачення;
- штрафних збитків.

Австралійське законодавство щодо інформування містить широкий перелік захисних норм, проте на практиці вони не завжди спрацьовують та забезпечують доступ до реальних прав та юридичних гарантій.

Федеральний уряд наразі планує провести консультації щодо створення спеціального органу захисту викривачів. Також, за аналогією із США, в Австралії хочуть створити спеціальний офіс із виявлення викривачів у

федеральному парламенті, який би навчав депутатів і сенаторів працювати з викривачами.

Зокрема, Правовий центр прав людини рекомендує Австралії створити схему державного фінансування, щоб забезпечити належне представництво викривачів у судових процесах, схему винагороди для стимулювання інформування громадських інтересів, а також закони, що дозволяють викривачам, які повідомляють про шахрайство, пов'язане з державними контрактами, розпочинати провадження від імені уряду.

Опитування, проведене Essential Media для Правового центру прав людини, показує, що 71% австралійців підтримують посилений захист викривачів, а 68% вважають, що викривачів не слід переслідувати, якщо вони роблять повідомлення в інтересах суспільства.

7. Латвія

Законодавством Латвії встановлено захист не тільки особи викривача, а й його родича або пов'язаної особи. З моменту, коли викривач подав повідомлення про порушення, він, його родич і пов'язана особа мають право на:

- захист особистості;
- захист від несприятливих наслідків, спричинених викривачем;
- надання державою правової допомоги;
- звільнення від сплати судових витрат у цивільному процесі та сплати державного мита в адміністративному судочинстві в суді;
- тимчасовий захист у цивільному процесі та адміністративному судочинстві в суді;
- звільнення від юридичної відповідальності;
- належне відшкодування збитків або особистої шкоди, у тому числі моральної;
- консультації з питань захисту своїх прав;
- звільнення від обов'язку дотримання порядку позасудового розгляду справи в адміністративному процесі.

Якщо під час розгляду заяви особи не буде встановлено, що особа відповідає ознакам подання повідомлення викривача, особа втрачає зазначені права.

За повідомлення про корупцію відповідно до вимог Закону про викривачів, у тому числі за розголошення такої інформації, визначеної нормативно-правовими актами, викривач не несе юридичної відповідальності, у тому числі цивільно-правової та кримінальної.

Це не стосується:

- розголошення відомостей, що становлять службову таємницю;
- порушення конфіденційності спілкування між присяжним адвокатом і клієнтом, лікарем і пацієнтом;

- розголошення таємниці наради суддів та нерозголошених відомостей, отриманих у закритих засіданнях; розголошення відомостей про проведення спеціальних розшукових дій, а також розголошення інформації, отриманої в результаті їх проведення;
- розголошення інформації про консультації з представниками працівників або профспілками, а також сторонами колективного договору, якщо це зачіпає інформацію, необхідну для укладення або внесення змін до колективного договору.

Тимчасові заходи захисту застосовуються у випадках, коли викривачу завдано негативних наслідків, однак потрібен час для розгляду справи в суді.

Тимчасовими засобами правового захисту є, наприклад, призупинення або відновлення оскаржуваного адміністративного акта чи фактичної дії, якщо несприятливими наслідками для викривача є звільнення роботодавцем. Судове засідання призначається не пізніше 15 днів від дня звільнення та рішення підлягає негайному виконанню. У 2021 році набрали чинності зміни до Закону про цивільний процес, які дають змогу особам у всіх спорах цивільного характеру, в тому числі викривачам, отримати необхідний тимчасовий захист до остаточного розгляду справи в суді.

Викривач, його родич або пов'язана особа, звернення якої стосується запобігання негативним наслідкам, спричиненим повідомленням про порушення, звільняються від сплати судових витрат у цивільному провадженні в порядку адміністративного судочинства у вигляді державного збору.

Захист викривачів забезпечується державою та організацією, де працює викривач, на основі Закону про викривачів. Правова допомога надається державою на підставі поданих викривачем документів, а також, у разі потреби, висновку контактного пункту та без оцінки майнового стану і рівня доходів особи.

За перешкоджання або спробу перешкоджання повідомленню викривача про порушення, у тому числі перешкоджання поданню або розгляду повідомлення про порушення, Державною поліцією накладається штраф: на фізичну особу – від трьох до сімдесяти одиниць штрафу, на посадову особу – від чотирьох до сімдесяти одиниць штрафу, на юридичну особу – від семи до однієї тисячі чотирьохсот розмірів штрафу. Вартість однієї одиниці штрафу становить 5 євро.

Не допускається після повідомлення викривача спричиняти негативні наслідки як викривачу, так і його родичам чи пов'язаним особам.

Несприятливі наслідки – це дії чи бездіяльність, які не є об'єктивно виправданими, але здійснюються з наміром помститися викривачу. До несприятливих наслідків також відносять репресії. Репресії можуть завдати неправомірної шкоди викривачу. Несприятливі наслідки інформування включають:

- дисциплінарне чи інше стягнення;

- звільнення з роботи або зайнятої посади, не продовження трудового договору;
- пониження в посаді, переведення на іншу роботу чи посаду;
- зміна посадових обов'язків;
- негативна оцінка роботи;
- відмова від постачання товару або використання послуги;
- образа честі, гідності, репутації;
- ануляція ліцензій та дозволів;
- вимагання висновку лікаря;
- нерівне ставлення.

Тягар доведення того, що несприятливі наслідки для викривача, його родича чи пов'язаної особи жодним чином не стосуються повідомлення викривача, покладається на сторону, яка спричинила такі наслідки.

Якщо особа зазнала несприятливих наслідків у результаті повідомлення про порушення, вона може звернутися до суду чи державного сектору відповідно до ієрархічної процедури задля оскарження вчинених щодо неї дій чи прийнятих рішень, щоб запобігти порушенню її прав.

Викривач, який перебуває у трудових чи інших цивільно-правових відносинах, може звернутися з позовом до суду загальної юрисдикції. Викривач на державній службі, залежно від обставин, може звертатися до суду загальної юрисдикції або діяти в порядку, визначеному Законом про адміністративне судочинство. Викривач, його родич та пов'язана з ним особа, якщо це необхідно для захисту від негативних наслідків, спричинених повідомленням про порушення, звільняються від обов'язку дотримання порядку позасудового розгляду справи в адміністративному процесі. Якщо з огляду на обставини справи є обґрунтовані підстави вважати, що установа не зацікавлена в об'єктивному розгляді справи, можна негайно звернутися до суду.

За спричинення негативних наслідків викривачу, його родичу або пов'язаній особі Державною інспекцією праці (щодо порушень у сфері трудових правовідносин та державної цивільної служби) або Державною поліцією (в інших сферах) накладається штраф: на фізичну особу – від шести до ста сорока штрафних одиниць, на посадову особу – від восьми до ста сорока штрафів, на юридичну особу – від чотирнадцяти до двох тисяч вісімсот одиниць штрафу. Вартість однієї одиниці штрафу становить 5 євро.

Правова допомога, що гарантована державою, на підставі поданих викривачем документів, а також, у разі потреби, висновку контактної особи надається викривачу за його зверненням.

Державна правова допомога надається незалежно від майнового стану та рівня доходів особи, якщо заява викривача відповідає вимогам Закону про інформування і внаслідок свого повідомлення викривач мав негативні наслідки.

8. Литва

У Литві захист трудових прав викривачів забезпечується відповідно до Директиви Європейського Парламенту і Ради ЄС 2019/1937 від 23 жовтня 2019 року про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Європейського Союзу, яку країна успішно імплементувала у внутрішнє законодавство.

Закон Литовської Республіки про захист інформаторів встановлює механізм захисту осіб, які повідомили про порушення в установі, з якою вони перебувають або були пов'язані службовими, трудовими чи договірними відносинами. Закон також визначає права й обов'язки осіб, які повідомляють про правопорушення в установах, та форми правового захисту таких осіб.

Викривач – особа, яка повідомляє про порушення в установі, з якою вона пов'язана або була пов'язана службовими чи трудовими відносинами або договірними відносинами (консультації, договір, стажування, практика, волонтерство тощо), і яка визнана викривачем компетентним органом – прокуратурою Литовської Республіки.

З метою ефективної реалізації положень зазначеного Закону Уряд Литовської Республіки затвердив Опис процедури компенсації викривачам за будь-які несприятливі або потенційні наслідки в результаті подання повідомлення.

Особа, яка повідомляє про порушення, не несе жодної договірної чи позадоговірної відповідальності, а також відповідальності за наклеп, якщо на момент повідомлення про порушення у порядку, встановленому Законом про інформування, вона обґрунтовано вважала, що надає правдиву інформацію.

Особа несе відповідальність за шкоду, заподіяну повідомленням про порушення, лише якщо буде доведено, що особа не могла вважати правдивою повідомлену інформацію.

Відповідно до Закону про інформування основними заходами захисту, заохочення та допомоги особам, які повідомили інформацію про правопорушення, є:

- забезпечення безпечних каналів для повідомлення про порушення;
- забезпечення особистої конфіденційності;
- заборона чинити негативний вплив на особу, яка повідомила інформацію про порушення;
- право на отримання винагороди за цінну інформацію;
- право на отримання компенсації;
- забезпечення безоплатної правової допомоги;
- звільнення від відповідальності.

Також згідно із законодавством Литви забороняється вживати будь-яких заходів негативного впливу у зв'язку з повідомленням про порушення:

звільнення з роботи чи служби, переведення на нижчу посаду чи інше місце роботи, залякування, переслідування, дискримінація, погроза вбивством, обмеження кар'єрних можливостей, зменшення заробітної плати, зміна режиму роботи, виклик сумнівів щодо компетентності викривача, передача негативної інформації про викривача третім особам, позбавлення права працювати з інформацією, що становить державну або службову таємницю, або застосування інших заходів негативного впливу.

Зокрема, заборона чинити негативний вплив на особу, яка повідомила про порушення, поширюється на роботодавця та інших працівників установи.

Також забороняється чинити негативний вплив на членів сім'ї викривача, які працюють в установі або в іншій юридичній особі, пов'язаній з установою, якщо член сім'ї особи, яка повідомила інформацію про порушення, може зазнати негативних наслідків у зв'язку з повідомленням.

Якщо особа, яка повідомила про порушення, зазнала негативних наслідків, роботодавець у разі спору повинен довести, що негативні наслідки, яких зазнала особа, яка повідомила про порушення, виникли не внаслідок її повідомлення чи наданої інформації про порушення.

Якщо викривач постраждав, він повинен повідомити про це компетентний орган.

Компетентний орган, визначивши, що викривач зазнав негативного впливу, повинен зв'язатися з установою, вказавши на гарантії, які застосовуються до викривачів.

Викривач може звернутися до суду через ймовірні негативні наслідки.

Особа, яка пов'язана з установою службовими відносинами, відповідно до Закону про адміністративне судочинство має право оскаржити адміністративне рішення чи іншу дію або бездіяльність, вчинену щодо неї, яка спричинила негативні наслідки.

Негативні наслідки подання повідомлення повинні бути усунені в порядку, встановленому нормативно-правовими актами, що регулюють трудові та службові відносини, якщо інше не встановлено цим Законом.

Викривачі у Литві можуть отримати компенсацію. Зокрема, викривач може отримати компенсацію за інформацію про будь-яке порушення, незалежно від типу або характеру порушення. Компенсація є пропорційною шкоді, заподіяній або ймовірно заподіяній порушенням, якщо її можна розрахувати.

Під час розслідування повідомлення уповноважений орган може за вмотивованим зверненням викривача призначити йому компенсацію в розмірі до 50 базових соціальних виплат за негативний вплив або можливі наслідки, яких зазнав викривач у зв'язку з поданим ним повідомленням.

Компенсація не надається, якщо викривач отримав винагороду.

На прохання викривача вторинна правова допомога, гарантована державою, надається в порядку, встановленому Законом про гарантовану

державою правову допомогу Литовської Республіки, незалежно від рівня майна та доходу, встановленого Урядом для отримання правової допомоги.

Вторинна правова допомога, гарантована державою, надається викривачу на підставі рішення уповноваженого органу про визнання особи викривачем.

Також законодавством Литви передбачено, що викривач, який брав участь у вчиненні порушень і повідомив про це уповноважений орган у порядку, встановленому цим Законом, може бути звільнений від відповідальності за участь у вчиненні цих порушень у порядку, передбаченому правовими актами.

Закон Литовської Республіки про захист викривачів передбачає, що особи, які порушують вимоги цього Закону, несуть відповідальність згідно з порядком, встановленим законами Литовської Республіки.

Однак конкретні санкції або статті, що передбачають адміністративну чи кримінальну відповідальність за порушення цього Закону, в Кодексі про адміністративні правопорушення або Кримінальному кодексі Литви наразі не деталізовані.

Відповідно до статті 16 Закону керівники установ зобов'язані впровадити внутрішні канали для повідомлення про порушення та забезпечити їх функціонування. У разі невиконання цих вимог, хоча Закон і передбачає відповідальність, конкретні механізми притягнення до відповідальності та розміри санкцій не визначені.

Таким чином, відповідальність за порушення вимог Закону про захист викривачів є загальною і залежить від конкретного випадку та застосування інших нормативно-правових актів.

9. Естонія

В Естонії у 2024 році прийнято новий Закон про захист інформаторів, пов'язаних із порушенням законодавства Європейського Союзу на роботі.

Естонія є передостанньою з 27 держав-членів ЄС, яка прийняла це законодавство

Компанії в Естонії не можуть вживати або погрожувати вживати заходів помсти проти викривачів. Наприклад, не допускається звільнення викривача, пониження в посаді, перешкоджання просуванню по службі, зниження заробітної плати, зміна посадових обов'язків чи режиму роботи.

Якщо компанія вживає заходів помсти проти викривача і викривач доведе, що повідомив про порушення, вважається, що компанія вжила заходів помсти через повідомлення, якщо компанія не доведе протилежне. Це означає, що хоча компанія може звільнити викривача, вона повинна довести в разі суперечки, що звільнення відбулося не через здійснення повідомлення викривачем.

Компанія не може вживати заходів помсти проти викривачів і повинна зберігати конфіденційність повідомлення лише у разі дотримання умов для захисту викривачів.

Відповідно до закону викривача буде захищено, якщо:

- він має достатні підстави вважати на момент повідомлення, що порушення було вчинено або буде вчинено. Це означає, що викривач повинен на основі об'єктивних фактів вірити в правдивість інформації;

- викривач мав достатні підстави вважати, що порушення пов'язане з трудовою діяльністю, яка підпадає під певні сфери права Європейського Союзу; - викривач використав внутрішній або зовнішній канал повідомлення або публічне оприлюднення, щоб повідомити про порушення.

Захист інформаторів поширюється не тільки на працівників, які працюють за трудовим договором, але й на осіб, які працюють за контрактом про надання послуг, наприклад: підрядників-фрілансерів, стажерів, волонтерів, власників компаній, членів органів управління компанії, осіб, які працюють на різних посадах для партнерів компанії за контрактом, осіб, які ведуть переддоговірні переговори або готують контракти. Захист також поширюється на осіб, пов'язаних із викривачем, наприклад юридичних осіб, якими володіє викривач, або членів сім'ї, які працюють в одній компанії. Захист також поширюється на осіб, які керують внутрішнім каналом звітності.

У разі перешкоджання інформатору, застосування до нього заходів помсти або порушення конфіденційності, компанія може бути оштрафована на суму до 100 000 євро.

Викривач не несе відповідальності за правові наслідки розголошення інформації, якщо він мав достатні підстави вважати, що розголошення було необхідним для виявлення порушення. Однак це не стосується випадків, коли таке розголошення карається як злочин.

Викривач також не несе відповідальності за отримання доступу до інформації з метою повідомлення про порушення, окрім випадків, коли отримання такого доступу карається як злочин. Таким чином, звільнення від відповідальності виключається у випадках, коли доступ до інформації чи документів передбачає несанкціоноване проникнення в будівлю чи приміщення, крадіжку документів чи предметів, втручання в комп'ютерні дані або незаконний доступ до комп'ютерної системи.

Щоб запобігти неправдивим звинуваченням, закон чітко визначає, що викривачу забороняється свідомо подавати неправдиві повідомлення про порушення. Закон також передбачає покарання для викривачів, які подають неправдиву інформацію. Якщо викривач свідомо подає неправдивий звіт про порушення через внутрішній, зовнішній або публічний канал розголошення, він може бути оштрафований на суму до 1200 євро.

Якщо завідомо неправдиве повідомлення передбачає вчинення кримінального правопорушення, воно може призвести до позбавлення волі.

10. Румунія

Закон про інформування в Румунії базується на Директиві Європейського Союзу про захист інформаторів, що спрямована на захист осіб, які повідомляють про незаконну діяльність або неетичну поведінку в організаціях.

Роботодавці в Румунії мають особливі зобов'язання відповідно до Закону про інформування.

Одним із ключових компонентів Закону Румунії про інформування є захист від помсти. Роботодавці не можуть звільняти, понижувати в посаді або використовувати будь-яку іншу форму дискримінаційного ставлення до викривачів. Помста суворо заборонена, і будь-яка спроба покарати або переслідувати викривача може призвести до судового позову проти роботодавця.

У випадках помсти викривач має право вимагати компенсацію за будь-яку завдану йому шкоду, включаючи поновлення на посаді, якщо його було несправедливо звільнено. Роботодавці, яких визнають винними в помсті проти викривачів, також можуть зазнати адміністративних санкцій.

Невиконання румунського закону про інформування може призвести до суворих санкцій для роботодавців. Компанії, які вживають заходи помсти проти викривачів, можуть зіткнутися зі штрафами та юридичними санкціями. Штрафи варіюються від 2000 до 40 000 лей (до 8 тисяч євро).

Викривачів, які свідомо подають неправдиві повідомлення, також каратимуть за законом. У більш серйозних випадках кримінальні звинувачення можуть бути висунуті проти осіб або організацій, залучених до приховування незаконної діяльності або помсти проти викривачів.

Повідомлення про порушення є важливим інструментом для забезпечення прозорості та етичної поведінки на робочих місцях у Румунії. Закон країни про інформування забезпечує надійний захист працівників, які повідомляють про порушення.

Зокрема, у Румунії передбачено такі гарантії працевлаштування, як захист від звільнення, відсторонення та зміни контракту, і правові засоби захисту: імунітет від цивільної, кримінальної та адміністративної відповідальності, а також право на компенсацію: право вимагати відшкодування збитків та можливість поновлення на роботі.

V. Міжнародна практика: кейси про притягнення керівника (роботодавця) до відповідальності за порушення трудових прав викривача

1	Справа проти MIDVALE PAPER BOX COMPANY, INC. та DAVID FRANK
Виклад обставин	У жовтні 2017 року співробітник компанії Midvale Paper Box Company подав скаргу до OSHA, у якій йшлося про те, що компанія не надала працівникам жодних засобів індивідуального захисту і не дотримувалася необхідних процедур блокування / маркування. OSHA провело перевірку безпеки та видало роботодавцю приписи. Після перевірки Midvale Paper Box Company Inc. і власник Девід Франк звільнили працівника, який потім подав заяву як викривач, стверджуючи, що його незаконно звільнили через повідомлення. Після розслідування Міністерство праці США подало скаргу до федерального суду, стверджуючи, що було порушено права інформатора відповідно до Закону про безпеку та гігієну праці. Федеральний закон забороняє роботодавцям вживати негативних заходів щодо працівника, який подає скаргу на порушення безпеки до OSHA. Міністерство праці США не повідомило ім'я звільненого працівника.
Результат	Федеральний окружний суд Середнього округу Пенсильванії виніс рішення, яке зобов'язує виробника паперових коробок округу Люцерн і його власника виплатити колишньому працівнику 13 000 доларів США, після того, як Міністерство праці США стверджувало, що відповідачі незаконно звільнили працівника, оскільки вони помилково вважали, що працівник подав скаргу на безпеку до Управління з охорони праці (OSHA). Окрім того, що компанія Midvale Paper Box Company повинна виплатити колишньому працівнику 13 000 доларів США, також має виконати такі настанови: - не порушувати положення Закону OSH щодо інформаторів у майбутньому; - ознайомити усіх керівних та наглядових працівників з вимогами безпеки на робочому місці та правами захисту інформаторів; - розвісити плакати OSHA на робочому місці, які пояснюють вимоги щодо безпеки на робочому місці та захисту прав інформаторів; - надати працівнику нормальні рекомендації для працевлаштування.

2	Справа проти WELLS FARGO
Виклад обставин	OSHA виявило, що компанія незаконно помстилася внутрішньому інформатору, який повідомив про участь банку у незаконних діях. Старший менеджер комерційного банківського підрозділу Wells Fargo, що базується в Чикаго, повідомив менеджером і гарячій лінії з питань етики, що Wells Fargo порушує різні фінансові закони, беручи участь у фіксації цін, змові щодо процентних ставок і фальсифікації інформації про клієнтів. Wells Fargo звільнила працівника в 2019 році без пояснення причин, але зрештою відмовилася і заявила, що звільнення було частиною внутрішньої реорганізації. OSHA визнало аргументацію компанії непереконливою, а звільнення працівника несумісним порівняно з іншими працівниками, яких звільнили під час реструктуризації. Wells Fargo регулярно потрапляє під контроль федеральних регуляторів. У 2017 році OSHA зобов'язало Wells Fargo виплатити 5,4 мільйона доларів колишньому співробітнику за звільнення. Цей звільнений співробітник, який працював у групі управління капіталом, так само повідомив про шахрайство компанії внутрішнім менеджером і на гарячу лінію етики Wells Fargo і, як виявило OSHA, був звільнений через це. OSHA також наказало Wells Fargo поновити співробітника через сім років після його звільнення в 2010 році. Ці засоби правового захисту були результатом шестирічного розслідування першої скарги інформатора Wells Fargo, поданої у 2011 році.
Результат	1 вересня 2022 року Управління з охорони праці (OSHA) наклало значний штраф на Wells Fargo за порушення Закону Сарбейнса-Окслі (SOX). OSHA зобов'язало Wells Fargo виплатити інформатору понад 22 мільйони доларів відшкодування збитків, включаючи заробітну плату, попередню виплату, відсотки, втрачені бонуси та виплати, а також компенсаційні збитки. Положення щодо помсти SOX, 18 USC § 1514A, забороняє публічним компаніям вживати заходів проти працівників за їх повідомлення про те, що поведінка компанії порушує SOX, включаючи заборони на шахрайство з поштою (розділ 1341), шахрайство з електронною поштою (розділ 1343), банківське шахрайство (розділ 1344) і шахрайство з цінними паперами (розділ 1348); «будь-яке правило чи положення Комісії з цінних паперів і бірж»; або «будь-яке положення федерального закону, що стосується шахрайства проти акціонерів». 18 USC § 1514A(a)(1). SOX захищає викривачів від помсти за подання як внутрішніх, так і зовнішніх скарг. ID.

	Винагорода OSHA у 22 мільйони доларів включає відшкодування заборгованості, попередньої заробітної плати та втрачених бонусів.
--	--

3	Справа проти CALABASAS
Виклад обставин	Слідчі з Управління безпеки та гігієни праці виявили, що після того, як колишній співробітник Pegasus Elite Aviation Inc. у Калабасасі повідомив про проблеми з безпекою польотів, що призвело до перевірки компанії, компанія надіслала новому роботодавцю працівника фальсифіковану і негативну інформацію про викривача, яка стала причиною його звільнення. OSHA також виявило, що компанія Pegasus Elite Aviation надала фальсифіковану інформацію Федеральному управлінню цивільної авіації, яка сприяла прийняттю рішення про призупинення дії сертифікатів пілота колишнього співробітника.
Результат	Міністерство праці США зобов'язало каліфорнійського постачальника бізнес-авіації виплатити 958 000 доларів заборгованості та пов'язаних витрат, а також виправити дезінформацію про колишнього працівника, якому роботодавець помстився після того, як він повідомив про проблеми з безпекою польотів. З цих грошей: 898 000 доларів США як заборгованість із заробітної плати та пов'язаних з нею витрат, 50 000 доларів США як компенсація за емоційне напруження та 10 000 доларів США як гонорар адвокату. На доповнення до грошових штрафів Pegasus Elite Aviation має надіслати листа з виправленнями до FAA та інших роботодавців, які отримали фальсифіковану інформацію, видаливши принизливу інформацію щодо викривача.

4	Справа проти Maersk Line Limited
Виклад обставин	Федеральне розслідування інформаторів встановило, що компанія Maersk Line Limited – один із провідних світових постачальників послуг морських вантажних перевезень – незаконно призупинила та звільнила моряка після того, як він повідомив про численні проблеми з безпекою судна компанії до Берегової охорони США. У грудні 2020 року моряк повідомив Берегову охорону США про різноманітні проблеми з безпекою судна Safmarine Mafadi – 50 000-тонного контейнеровоза завдовжки 958 футів. У відповідь Maersk Line Limited відсторонила моряка в грудні 2020 року, а потім звільнила в березні 2021 року за те, що він подав скаргу без попереднього повідомлення компанії.

	Управління охорони праці Міністерства праці США визнало, що звільненням моряка Maersk Line Limited порушила федеральний закон про захист моряків. Моряк може повідомляти про проблеми безпосередньо Береговій охороні США і не зобов'язаний дотримуватися жодної політики компанії, яка вимагає від працівників спочатку повідомляти всередині компанії. Закон захищає права моряків на борту судна, зареєстрованого в США, або будь-якого судна, яке належить громадянину США, повідомляти про проблеми безпеки або порушення морських законів і співпрацювати з федеральними чиновниками в будь-який час.
Результат	OSHA зобов'язало Maersk Line Limited поновити моряка та виплатити 457 759 доларів США, що включають заборгованість із заробітної плати, відсотки, компенсаційні збитки та 250 000 доларів США штрафних збитків. Компанія повинна також переглянути свою політику, щоб не забороняти морякам звертатися до Берегової охорони США або інших федеральних, державних або місцевих регуляторних органів для внутрішнього повідомлення всередині компанії.

5	Справа проти ExxonMobil
Виклад обставин	У вересні 2020 року Wall Street Journal стверджував, що глобальна нафтогазова компанія, можливо, завищила оцінки видобутку та зареєстровану вартість нафтових і газових свердловин у Техаському Пермському басейні. Wall Street Journal повідомив, що припущення ExxonMobil про те, що швидкість буріння суттєво зросте протягом наступних п'яти років, могло бути неправильним. Ці припущення були включені в документи компанії, надані до Комісії з цінних паперів і бірж США у 2019 році. Розслідування OSHA виявило, що наприкінці 2020 року ExxonMobil звільнила двох вчених-обчислювачів, які повідомили про використання компанією припущень. Компанія стверджувала, що звільнила одного з науковців за неправильне поводження з конфіденційною інформацією компанії, а другого — за «негативне ставлення», пошук іншої роботи та втрату довіри керівництва компанії. OSHA стало відомо, що ExxonMobil знала, що один із вчених був родичем джерела, цитованого в статті Wall Street Journal, і мав доступ до витоку інформації. Розслідування встановило, що спілкування з Wall Street Journal, пов'язане з ймовірними порушеннями компанії, є захищеною діяльністю відповідно до Закону Сарбейнса-Окслі. Закон також захищає вчених, незважаючи на переконання ExxonMobil, що вони мали доступ і, можливо, злили інформацію до публікації.

Результат	Управління охорони праці Міністерства праці США зобов'язало корпорацію ExxonMobil негайно поновити двох співробітників і виплатити їм понад 800 000 доларів США як заборгованість із заробітної плати, відсотки та компенсаційні збитки. Федеральне розслідування інформаторів виявило, що компанія незаконно звільнила їх через підозру у витоку інформації Wall Street Journal.
------------------	---

6	Справа проти Lansing
Виклад обставин	Фінансовий менеджер повідомив про запропоновану практику бухгалтерського обліку, яку він вважав незаконною. У відповідь на таке повідомлення компанія Equistar Chemicals LP у Лансінгу включила менеджера у програму підвищення продуктивності та, зрештою, звільнила його. Розслідування, проведене Управлінням з питань безпеки та гігієни праці Міністерства праці США щодо викривача, встановило, що включення менеджера до програми підвищення ефективності та звільнення з Equistar – дочірньої компанії LyondellBasell – були помстою за діяльність викривача, захищену Законом Сарбейнса-Окслі.
Результат	На доповнення до своїх висновків OSHA зобов'язало LyondellBasell поновити фінансового менеджера та виплатити йому 518 189 доларів США у вигляді втраченої заробітної плати та 145 293 доларів США у вигляді втраченої вигоди. OSHA також зобов'язало роботодавця сплатити приблизно 50 962 долари США як відсоток із заборгованості, 50 000 доларів як компенсаційні збитки та відповідні гонорари адвокату. LyondellBasell також має видалити будь-яку негативну інформацію, пов'язану зі скаргою викривача.

7	Справа проти OpenAI
Виклад обставин	За три місяці до смерті, в жовтні 2024 року, Баладжі публічно звинуватив OpenAI у порушенні законодавства США про авторські права при розробці ChatGPT. В інтерв'ю The New York Times він розкритикував компанію за завдання шкоди підприємствам і творцям, чії дані нібито використовувалися без дозволу. У статті йшлося про те, що після чотирьох років роботи в компанії як дослідник пан Баладжі дійшов висновку, що «використання OpenAI захищених авторським правом даних для створення ChatGPT порушує закон і що такі технології, як ChatGPT, завдають шкоди Інтернету». Звинувачення Баладжі «додали масла» в поточні позови проти OpenAI, подані авторами, програмістами та журналістами, які стверджують, що компанія незаконно використовувала їхні

	матеріали, захищені авторським правом, для навчання своїх моделей. OpenAI заперечує звинувачення та стверджує, що вся інформація «ґрунтується на загальнодоступних даних». Пан Баладжі залишив компанію в серпні. Мати викривача, висуваючи серйозні звинувачення проти OpenAI, офіційно заявила, що її син мав документи проти OpenAI. Однак на нього напали та вбили, при цьому деякі документи зникли.
Результат	Дослідник OpenAI, який став інформатором, був знайдений мертвим у квартирі в Сан-Франциско, повідомила влада. Офіс судово-медичної експертизи Сан-Франциско визнав його смерть самогубством, і поліція не знайшла жодних доказів нечесної гри. Останніми місяцями пан Баладжі публічно виступав проти практик компанії зі штучного інтелекту OpenAI, яка бореться з низкою судових позовів, пов'язаних із її практикою збору даних.

8	Справа проти Boeing
Виклад обставин	Декілька викривачів подали скарги на сотні дефектних деталей, виготовлених для Boeing 737 MAX, через що згодом у літака під час польоту відлетіли двері. Було повідомлено про небезпечні дефекти в компонентах літака Boeing 737 MAX — моделі, пов'язаної з низкою катастроф за останні роки. Один із викривачів, Дін, втратив роботу в 2023 році і подав скаргу про помсту до федеральних чиновників з питань праці, стверджуючи, що його звільнили лише за його повідомлення. Він був усунений від роботи. Барнетт, другий викривач, дізнався про проблему, працюючи на заводі Boeing у Північному Чарльстоні в 2010 році, і стверджував, що порушував це питання перед керівництвом, однак такі дії виявились безрезультативними. Компанія також помстилася Барнетту за скарги та влаштувала йому недружнє робоче середовище, що призвело до судового процесу, після чого Барнетта звільнили.
Результат	Двоє інформаторів загинули на початку 2024 року в непов'язаних між собою інцидентах після того, як виступили проти аерокосмічного гіганта. За даними поліції в Чарльстоні, штат Південна Кароліна, 62-річний Барнетт вистрілив собі в голову у своїй вантажівці невдовзі після того, як дав показання у своєму позові проти компанії. А 44-річний Дін помер після того, як заразився інфекцією, стійкою до антибіотиків, яка знищила його легені. Він працював у Spirit AeroSystems, одному з постачальників Boeing.

9	Справа проти ННС (Департамент охорони здоров'я та соціальних служб США)
Виклад обставин	Брайт, директор Управління перспективних біомедичних досліджень і розробок (BARDA), стверджував, що адміністрація Трампа проігнорувала його ранні попередження про пандемію COVID-19 і незаконно помстилася йому, усунувши його з посади. Офіс спеціального прокурора США встановив, що проти Брайта застосували незаконну помсту. У травні 2020 року він подав скаргу викривача, стверджуючи, що адміністрація Трампа проігнорувала його ранні попередження про пандемію COVID-19 і незаконно помстилася йому, усунувши з посади і понизивши його на посаді в Національному інституті охорони здоров'я. 6 жовтня 2020 року Брайт подав у відставку з уряду. 9 листопада його призначили членом консультативної ради щодо коронавірусу новообраного президента Джо Байдена. У своїй скарзі він попросив поновити його на посаді директора BARDA, звинувативши адміністрацію Трампа в тому, що вона усунула його з посади та понизила до посади НІН у відповідь на його попередження про вірус і його протидію використанню гідроксихлорохіну, протималарійного препарату, який рекламувався президентом Дональдом Трампом та його прихильниками як потенційний чудодійний препарат від COVID-19, але який підвищив смертність серед пацієнтів. Брайт охарактеризував своє переведення як помсту та попросив генерального інспектора ННС розслідувати це.
Результат	7 травня 2020 року Офіс спеціального прокурора США визначив, що існували «розумні підстави вважати», що ННС адміністрації Трампа незаконно помстилася Брайту, порушуючи Закон про захист інформаторів, «оскільки він розкривав захищену інформацію в інтересах американської громадськості. Офіс рекомендував поновити його на посаді голови BARDA, поки триває розслідування. Однак ця рекомендація не була обов'язковою для ННС, тож викривача не поновили на посаді. 6 жовтня 2020 року Брайт подав, як він висловився, у «недобровільну відставку» з останньої посади в уряді, оскільки, як він пояснив, його начальство зробило його робоче життя нестерпним. У додатку до своєї скарги він заявив, що після пониження в посаді йому «не давали значущої роботи» з 4 вересня; що офіційні особи НІН відхилили його пропозиції щодо національної стратегії тестування на COVID-19 «через політичні міркування» і проігнорували його прохання приєднатися до ініціативи Operation Warp Speed вартістю 10 мільярдів доларів США з розробки вакцини проти COVID-19.

10	Справа проти OceanGate Inc.
Виклад обставин	Девід Локрідж, директор з морських операцій компанії OceanGate, відмовився підписати контракт на занурення підводного апарату «Титан», написавши звіт про перевірку контролю якості, де зазначив про наявність у «Титані» більше 20 проблем. Зокрема, Девід попередив керівництво компанії про неефективність конструкції корпусу «Титану» та методів випробувань компанії.
Результат	Викривач був звільнений компанією OceanGate. Через кілька тижнів після звільнення Девід подав скаргу до Управління з охорони праці на те, що OceanGate порушила Закон про захист моряків. Цей закон забороняє помсту морякам за участь у захищеній діяльності, яка стосується дотримання законів та правил безпеки на морі. OceanGate погрожувала Девіду та його дружині судовим позовом. Однак згодом Девід відкликав свою скаргу – після того, як OceanGate подала на нього до суду за порушення умов контракту. У 2018 році викривач з компанією домовились про позитивне врегулювання спору. Управління з охорони праці припинило своє розслідування після позову OceanGate проти Девіда Локріджа. 18 червня 2023 року «Титан» вибухнув під час подорожі до місця аварії «Титаніка», загинули 5 пасажирів, що перебували на борту. 21 червня було оголошено про закриття офісу OceanGate на невизначений термін, а 6 липня OceanGate призупинила усі операції. До завершення офіційних розслідувань і закриття компанії OceanGate не працює.

11	Справа проти Агентства національної безпеки
Виклад обставин	Реаліті Лей Віннер – американський ветеран військово-повітряних сил США та колишній перекладач Агентства національної безпеки. Реаліті Лей Віннер оприлюднила звіт розвідки про втручання Росії у вибори в США 2016 року. У звіті, який викривачка анонімно надала новинному сайту The Intercept, було зазначено про отримання російськими хакерами доступу до списків реєстрації виборців у Сполучених Штатах за допомогою операцій електронного фішингу, хоча залишається незрозумілим, чи було внесено якісь зміни. Intercept було опубліковано статтю, в якій описано спроби російських хакерів втрутитися в президентські вибори США 2016 року шляхом зламу програмного забезпечення для голосування американського постачальника та розсилання фішингових електронних листів більш ніж 100 місцевим чиновникам за кілька днів до виборів 8

	листопада. Стаття ґрунтувалась на цілком секретному документі Агентства національної безпеки від 5 травня 2017 року, який анонімно потрапив до них від Реаліті Лей Віннер.
Результат	У 2018 році викривачка отримала термін ув'язнення за несанкціоноване оприлюднення урядової інформації у медіа. Її засудили до п'яти років і трьох місяців у федеральній в'язниці. Викривачці було інкриміновано навмисне зберігання та передачу інформації про національну оборону. Термін ув'язнення Реаліті Лей Віннер за витік секретної інформації в медіа вважається найтривалішим терміном ув'язнення в США за відповідну статтю.

12	Справа проти Управління охорони здоров'я Нової Шотландії
Виклад обставин	Джессі Янг, аналітик даних, який працював у Nova Scotia Health протягом чотирьох років, повідомив про серйозні проблеми з проектом прогнозування часу очікування у відділенні невідкладної допомоги. Янг очолював проект, коли в березні 2022 року почалася розробка онлайн-інструменту. Янг вважав, що неточний час очікування може бути небезпечним для життя. Джессі Янг повідомляв про дані, які використовуються в проекті, протягом року в усній та письмовій формі. Викривач звертався за підтримкою до керівників, відділу етики охорони здоров'я Нової Шотландії, відділу кадрів та офісу омбудсмена Нової Шотландії.
Результат	Після скарг Джессі Янг припинив роботу над проектом і був направлений на новий проект, згодом його річний контракт не продовжили. Викривач стверджує, що він зазнав помсти відповідно до Закону про розкриття публічних інтересів. Молода мати померла, чекаючи більше семи годин на прийом до лікаря в Камберлендському регіональному центрі охорони здоров'я. Менш ніж через місяць уряд провінції оголосив низку змін щодо поліпшення роботи відділень невідкладної допомоги.

VI. Висновок

Україна взяла на себе зобов'язання щодо імплементації Директиви (ЄС) 2019/1937 про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу.

Згідно з цією Директивою країни-члени ЄС повинні забезпечити: ефективний механізм захисту викривачів, суворі санкції для осіб та організацій, які переслідують викривачів, оперативні механізми розгляду скарг викривачів та відшкодування шкоди.

Наразі в Україні визнано статус викривачів та передбачено базові (загальні) гарантії їхнього захисту.

Водночас аналіз національного законодавства та судова практика свідчать про відсутність взагалі будь-якого дієвого механізму притягнення до відповідальності **роботодавців** за порушення прав викривачів.

Крім того, відсутність серйозних санкцій (фінансових, репутаційних тощо) фактично робить законодавство декларативним.

Міжнародна та національна практика свідчать, що між рівнем переслідування викривачів та відповідальністю роботодавців за порушення їхніх прав існує пряма залежність. У країнах, де викривачі захищені законом, керівники несуть суворішу відповідальність за репресії проти них. І навпаки – у державах із слабким захистом викривачів вони часто зазнають переслідувань, а роботодавці залишаються безкарними.

Досвід розвинених країн показує, що ефективний захист викривачів сприяє викриттю корупції та зловживань, а також знижує репресивні ризики.

Україна вже зробила важливі кроки у сфері захисту викривачів, проте для реального впровадження міжнародних стандартів та формування ефективної системи захисту необхідні подальші зміни.

З огляду на викладене вище доцільно запровадити системні зміни до законодавства щодо посилення інституційної спроможності Національного агентства з питань запобігання корупції в частині захисту прав та гарантій викривачів.

Мета цього дослідження – встановити ті маркери, які б допомогли національній системі захисту викривачів функціонувати краще та ефективніше.

Захист викривачів – ключовий елемент ефективної антикорупційної політики. Попри існування в Україні базових гарантій для викривачів (Закон України «Про запобігання корупції»), на практиці вони не працюють через відсутність реальних механізмів покарання роботодавців за переслідування викривачів.

Наразі викривачі змушені звертатися до суду, що займає багато часу та потребує фінансових витрат. Немає серйозних індивідуальних фінансових санкцій для роботодавців, які переслідують викривачів. Навіть у разі судового поновлення на посаді викривач не отримує належної компенсації, а роботодавець (керівник) залишається безкарним, оскільки рішення суду про поновлення викривача на роботі не тягне за собою негативних наслідків для суб'єкта владних повноважень, яким це рішення було прийнято.

Національне агентство з питань запобігання корупції не має повноважень щодо реального примусу роботодавців до виконання норм закону.

Отже, для ефективного функціонування інституту викривання в Україні необхідно передбачити такі норми:

1. Законодавче посилення санкцій. Запровадження значних штрафів для роботодавців за будь-яку форму переслідувань та вжиття заходів негативного характеру щодо викривачів.
2. Криміналізація серйозних порушень. Запровадження кримінальної відповідальності за серйозні випадки переслідування викривачів, зокрема грубі порушення трудових прав викривача, дискримінацію, створення ворожої атмосфери або погрози звільненням.
3. Забезпечення персональної відповідальності. Накладення відповідальності не лише на юридичну особу, а й на конкретних посадових осіб, які приймали рішення щодо репресій.
4. Розширення гарантій захисту. Запровадження презумпції незаконності рішень, якщо роботодавець не доведе іншого.
5. Заборона дискримінації. Включення викривачів до категорії осіб, захищених від будь-якої форми дискримінації на рівні трудового законодавства.
6. Можливість поновлення на посаді. Надання викривачам права на негайне поновлення на роботі через швидку адміністративну або судову процедуру. Спеціальна процедура розгляду справ викривачів у судах – обмежити строки розгляду таких справ, наприклад не більше 3 місяців. Створення в органах прокуратури спеціальних груп для розслідування фактів переслідування викривачів за кримінальними статтями.
7. Покращення механізмів відшкодування шкоди. Встановлення мінімальних компенсаційних виплат викривачам, які стали жертвами репресій.
8. Відшкодування моральної шкоди: включення моральних збитків до переліку обов'язкових компенсацій.
9. Фінансова підтримка викривачів. Створення спеціального фонду підтримки викривачів, зокрема для покриття судових витрат та витрат на правову допомогу.
10. Посилення державного контролю. Надання антикорупційним органам більше можливостей для перевірок та негайного реагування на порушення.
11. Заохочення добросовісних роботодавців. Надання пільг або преференцій компаніям, які ефективно впроваджують політику захисту викривачів.
12. Фінансові та репутаційні важелі. Внесення компаній-порушників до відкритого реєстру (аналог санкційного списку), що унеможливить їхню участь у держзакупівлях. Включення у критерії ризиковості

підприємств випадків звільнення чи переслідування викривачів, що впливатиме на частоту перевірок.

Запропоновані зміни дадуть змогу: зробити законодавство про викривачів дієвим, а не декларативним; забезпечити швидке покарання роботодавців, які переслідують викривачів; покращити роботу національних інституцій, розширивши повноваження НАЗК; виконати європейські зобов'язання України, що сприятиме інтеграції до ЄС.

Як наслідок, – зросте ефективність антикорупційної політики, оскільки викривачі отримають реальні гарантії захисту, посилиться спроможність НАЗК контролювати виконання законодавства про викривачів.

Ці зміни – не просто формальна вимога, а реальний крок до формування доброчесного суспільства, де викривачі будуть захищені, а роботодавці нестимуть відповідальність за порушення їхніх прав.

